

KARL MARX (1818-1883)**Índex**

- I. Karl Marx: vida i obra. (2)
- II. El triple origen del pensament de Marx .(3)
 - La filosofia clàssica alemanya.
 - L'economia política anglesa.
 - Els socialistes utòpics francesos.
- III. La dialèctica. (7)
- IV. El materialisme històric. (9)
- V. L'anàlisi marxista del treball i de la plus-vàlua. (15)
 - A. Què és l'home?
 - B. El treball.
 - C. La mercaderia.
 - D. La plus-vàlua.
 - E. Les classes socials i la societat comunista.
- VI. El concepte d'alienació. (18)
 - Alienació econòmica.
 - Alienació religiosa.
 - Alienació política.
 - Alienació social.
 - Alienació filosòfica.
- VII. El Manifest comunista. (21)
- VIII. Socialisme i comunisme.(24)
 - Diferències entre capitalisme liberal i socialisme marxista.
- IX. Hi ha una ètica marxista? (27)
- X. Elements per a comprendre la crítica al marxisme avui.
- XI. El problema de l'humanisme en Marx.
- XII. El problema de l'ateisme en Marx.
- XIII. Marx i Bakunin: un debat.
- XIV. Marx i la socialdemocràcia: un debat.
- Vocabulari

I. Karl Marx: vida i obra.

La vida de Karl Marx (1818-1883) se'n presenta com una barreja d'intel·lectual i home d'acció, cosa poc habitual en el camp de la filosofia. El personatge continua resultant fascinant i sense el ressò de les seves idees és difícil entendre la història del món al segle passat.

Marx havia nascut a Treveris, a l'antiga Renània en una família jueva liberal convertida al protestantisme (el seu pare era advocat i la seva mare pertanyia a la família Philips, la dels acabats industrials holandesos). Va estudiar Dret i Filosofia i es va doctorar amb una tesi sobre Epicur. El seu primer ambient cultural fou el de l'esquerra hegeliana, influït pel materialisme de Feuerbach i Bauer. Fou redactor de la *Gasetta renana*, una revista radical amb influències hegelianes, socialistes i liberals que s'editava a Colònia. Els seus articles periodístics el porten finalment a l'exili (1843) i es refugia a París (1844), on entra en contacte amb un jove radical fill de fabricants, Frederic Engels; junts entren a militar en un grup clandestí, la *Lliga dels comunistes*, i en un congrés clandestí celebrat a Londres reben l'encàrrec de redactar un manifest amb les idees del grup, que serà un text programàtic fonamental en la història del moviment obrer: *El manifest comunista* (1848). L'amistat entre Marx (anomenat pels seus amics *el Moro*) i Engels (àlies *el General*) és un fet central en la seva vida. Engels serà, en bona mesura, el company i el continuador de l'obra de Marx. I, sobretot, serà el qui s'ocupi de la patètica situació econòmica que arrossegarà la família Marx.

Després del fracàs de la revolució de 1848 el govern alemany pressionà per tal que Marx fos expulsat de França i es va veure obligat a exiliar-se a Londres, on viurà pràcticament tota la seva vida lliurat a l'estudi i a l'organització revolucionària. Va ser fundador de l'*Associació Internacional dels Treballadors (AIT)* – primera Internacional obrera- en polèmica sempre amb el líder llibertari rus Bakunin. Marx, però, com a polític, va estar força aïllat. Era incapaç d'entendre la dinàmica dels pactes polítics. Malgrat que a Alemanya hi hagué, amb el temps, un important partit socialdemòcrata, ell només era considerat com un estudiós, però no com un dirigent en el dia a dia de l'organització.

Tot i dedicar la vida a l'estudi del sistema capitalista, Marx era del tot incapaç de regular les seves pròpies finances. Sembla que una de les seves filles, Laura, havia comentat que: *Si per comptes d'escriure El Capital, el pare s'hagués dedicat a fer un capital, ens hauria anat prou millor*. No va tenir mai una feina remunerada; la seva supervivència depenia dels ajuts que li feia arribar el seu amic Engels –i d'alguna herència familiar de la seva esposa Jenny von Westphalen- i va passar èpoques d'una misèria ferotge (de fet, dos dels seus fills, Franziska i Guido van morir estrictament per les ínfimes atencions sanitàries abans de complir un any i un altre, Edgard, va morir a vuit anys). La seva vida personal sembla treta d'un relat miserabilista: va fer-li un fill a la criada –però no el va reconèixer-, va estar a punt d'anar diverses vegades a la presó per deutes i, com a mínim, un cop fou detingut, juntament amb Engels, per apedregar, en estat etílic pujat, la vidriera d'un banc. Intentà aconseguir feina a l'administració dels ferrocarrils... però no ho aconseguí perquè tenia mala lletra. I així successivament. De fet, durant anys Marx només es va dedicar a llegir a la Biblioteca Britànica fins a elaborar una teoria general sobre el capitalisme. Si la seva vida personal és la d'un revolucionari dissortat, la seva tasca intel·lectual –en cavi- és una de les més suggestives del seu segle i el ressò del marxisme no s'ha apagat malgrat que avui són més òbvies les seves errades que els seus encerts.

Sovint es divideix l'obra de Marx en dos períodes:

- El primer Marx; també anomenat "el Marx jove" (abans del *Manifest comunista*), que és fonamentalment un filòsof o un crític social. El Marx jove és un filòsof de l'esquerra hegeliana radical. Un dels textos fonamentals d'aquest moment seran les *Onze tesis sobre Feuerbach* (1845). Són només unes poques planes de crítica a Feuerbach, que acaben amb la famosa "Tesi XI": ***Els filòsofs no han fet altra cosa que interpretar el món; el que cal és transformar-lo.*** Aquesta frase ha estat molt debatuda perquè quan Engels va publicar el text hi va afegir un "però" després del punt i coma (com si interpretació i transformació fossin dues coses diferents, cosa que Marx mai no va dir).

Altres textos importants són:

* “*Manuscrits d’economia i filosofia (1844)*, anomenats també “Manuscrits de París”. Són tres quaderns on es parla d’alguns dels grans temes del seu pensament: relació teoria-praxi, crítica de la metafísica, concepte d’alienació, la propietat privada i el comunisme...

* “*La ideologia alemanya*” (1845-46): és una crítica al socialisme utòpic i apareix també la primera intuïció sobre la lluita de classes.

* “*Misèria de la filosofia*” (1847): resposta a *La filosofia de la misèria* de Proudhon i crítica de l’insuficient coneixement econòmic d’aquest autor llibertari.

- El segon Marx; també anomenat "el Marx madur" o "científic" (el dels textos posteriors a la revolució del 1848), que es planteja una crítica política, més que no filosòfica, de la societat burgesa. El segon Marx és el de Londres, dedicat a l’organització política dels treballadors i més centrat en qüestions d’anàlisi econòmica del capitalisme que no pas en problemes filosòfics o epistemològics. Les dues obres més significatives del segon període són:

* “*Contribució a la crítica de l’economia política*” (1858)

* “*El Capital*” (1867-1894) on intenta una descripció global de la societat capitalista del seu moment a partir d’una comprensió materialista de la societat. Marx, però, només va publicar el primer volum d’aquesta obra i Engels, a la mort del seu amic, va editar els altres materials que havia deixat en un estat de redacció només embastat.

De fet, no hi ha dos Marx diferents sinó l’aprofundiment d’un mateix disseny. Marx no se sentí mai un filòsof "pur", sinó que posà la seva teoria al servei d’una praxi social transformadora. El Marx de Londres continua la seva tasca però amb altres eines: l’economia i l’estudi social són els instruments que serveixen per a la lluita social.

II. EL TRIPLE ORIGEN DEL PENSAMENT DE MARX.

Marx és el punt de trobada i la síntesi dels tres principals corrents ideològics europeus del segle XIX. Se sent hereu d’una triple tradició:

1. *La filosofia clàssica alemanya* (Hegel, Feuerbach i esquerra hegeliana)
2. *L’economia política anglesa del capitalisme liberal* (Adam Smith, David Ricardo)
3. *El socialisme francès* (Socialistes utòpics: Saint Simon, Fourier, Proudhon...)

A més, caldria veure també Marx com un crític de la Il·lustració. Per a Marx, el socialisme és, en bona part, conseqüència de la insuficiència de la Il·lustració. Les idees de "llibertat, igualtat i fraternitat" no es realitzen per a tothom, sinó només per als burgesos i la immensa majoria de la població (la classe obrera industrial) no en gaudeix. Ja durant la revolució francesa alguns nuclis de *sans-culottes* radicals havien denunciat que la propietat privada i la diferència de riquesa entre els ciutadans era un obstacle per a una autèntica llibertat. Babeuf (un dels *sans-culottes* radical) fou el primer a emprar el mot "comunisme".

1. La filosofia clàssica alemanya (Hegel, Feuerbach i l'esquerra hegeliana).

a) **Georg Wilhelm Friedrich HEGEL** (1770-1831) pertany a un moviment filosòfic que va tenir molta força a Alemanya a començament del segle XIX, anomenat **Idealisme**, al qual pertanyen també pensadors com Fichte o Schelling.

1. L'idealisme alemany proposa un nou concepte de racionalitat: **la Raó infinita o absoluta** (anomenada també "Idea" o "Esperit"). Aquest nou model sorgeix de la recerca d'una racionalitat universal que regeixi i unifiqui el destí de la humanitat i a la qual pugui acollir-se l'individu sense renunciar a la seva independència i llibertat.

2. La Raó infinita o absoluta té **caràcter històric**. Com a Idea, és **la meta** de la Història, és el seu objectiu. En el seu desenvolupament històric progressa mitjançant un **procés dialèctic** en que s'assumeix el passat i **es reconcilien totes les contradiccions**. Hegel intenta comprendre les contradiccions de la realitat a través del procés dialèctic. La realitat, el Tot, és el desplegament de l'Esperit (l'Esperit, per a Hegel, és equivalent a la Totalitat del que hi ha al món). **"Tot el que és real és racional i tot el que és racional és real"**. Cal entendre aquesta expressió en un sentit dinàmic: la realitat i la racionalitat estan en moviment, la Totalitat és una cosa viva, en moviment, com un procés que es desenvolupa i que, a més, es desenvolupa en base a contradiccions internes. La dialèctica és el mètode amb què Hegel intenta entendre i explicar aquesta totalitat canviant; és simultàniament una concepció de la realitat (una ontologia) i el mètode de la ciència (una lògica). Ambdós aspectes són inseparables. En efecte, **per a Hegel realitat i raó coincideixen**. Tot procés real és dialèctic i, per tant, la raó ha de procedir també dialècticament.

3. S'estableix una nova relació entre Filosofia, Ciència i Religió. La Filosofia torna a ser **sistemàtica** (i ho és més que mai) i **metafísica**. Adapta el mètode dialèctic a les noves necessitats i la Filosofia es col·loca per damunt de la Ciència, a la qual deixa de mirar com a model. **La Metafísica és, ara, la ciència per antonomàsia**. La Religió és concebuda com una expressió imperfecta de la Metafísica. Mai en la Història de la filosofia s'havia esperat tant de la Metafísica.

b) L'esquerra hegeliana.

Després de la seva mort, Hegel deixà nombrosos deixebles. El "hegelianisme" es va escindir entre "esquerra" i "dreta" en funció de la postura adoptada davant la qüestió religiosa.

La dreta hegeliana	Feia una lectura cristiana (teològica) de Hegel per fer-lo compatible amb l'existència d'un Déu personal i una ànima immortal. D'aquesta manera contribuïren a justificar la forma de societat i d'Estat existents com a racionals. Els representants principals foren Bruno Bauer (+1882) i Johann Erdmann (+1892)
L'esquerra hegeliana	La realitat present és només un estadi transitori de la societat, que ha de ser superat. Pren els elements crítics i dialèctics de la filosofia de Hegel, tant en la seva direcció política com religiosa. Pertanyen a l'esquerra hegeliana, <u>David F. Strauss</u> (+1874), que defensa un panteisme religiós inspirat en Hegel, <u>Max Stirner</u> , que va defensar un individualisme extrem i anàrquic que representa el pol oposat del pensament de Hegel. i, sobretot, Ludwig Feuerbach (1804-1872). Va ser deixeble de Hegel a Berlín, però ja el 1839 va publicar una <i>Crítica de la filosofia hegeliana</i> . L'any 1841 va publicar la seva obra principal, <i>L'essència del cristianisme</i> , que va tenir una gran repercussió.

Per a Feuerbach, l'**humà** no és només un ésser corporal i sensorial –aspectes en els que insisteix-, sinó també **un ésser “comunitari”**. “L'essència de l'home està continguda únicament en la comunitat, en la unitat de l'home amb l'home”. S'explica, així, que polemitzés contra l'individualisme extrem de Max Stirner i que en el context d'aquesta polèmica escrivís: “Què és Feuerbach?... Home o, més aviat, home comunitari, comunista”. S'explica així que el Marx jove s'identifiqués amb el pensament de Feuerbach.

En resum, Feuerbach criticarà Hegel en aquests aspectes fonamentals:

1. Per un costat, la filosofia de Hegel és una filosofia *idealista*, que violenta, deforma i transforma la realitat en pur pensament. La nova reforma de la filosofia requereix com a passa prèvia i ineludible la crítica de la filosofia hegeliana. En el plànol històrico-polític, intenta realitzar la interpretació de la història des de la perspectiva de l'home, negant el valor directiu a la raó, com feia Hegel. Segons Feuerbach, la realitat és simple matèria. La filosofia no pot basar-se en abstraccions com el “pensament” o el “concepte”, sinó que s'ha de basar en la vida, en les seves necessitats. La filosofia no pot estar mirant al passat, ni ser una qüestió “d'escola”, sinó que ha d'estar del costat de les necessitats vertaderes i operar en la transformació del present des de les necessitats del futur. En això es basa **la inversió feuerbachiana de l'idealisme hegelianista**: “*Només allò que és sensible és clar com el dia. Només on comença allò sensible acaben tots els dubtes i totes les disputes*”. En aquesta línia, Feuerbach afirma, contra la prioritat de l'Esperit en Hegel, **la facticitat originària del Cos i de la Sensibilitat**. Aquí, “sensibilitat” i “sensible” constitueixen la naturalesa de tot el que és real. **La filosofia de Feuerbach és, doncs, un sensualisme i un materialisme absolut**.
2. Per l'altre costat, la filosofia de Hegel no és sinó una *teologia racionalitzada*; una teologia que ha situat “aquí sota” (en la Naturalesa i en la Història) l'ésser diví que la teologia clàssica sempre ha situat en el “més enllà”. Però –i aquesta és la idea clau de Feuerbach- **el secret de la teologia és l'antropologia**. És a dir, l'ésser diví no és més que el resultat de l'acte de **projectar a l'infinit l'essència de l'home**. Déu no és més que el conjunt dels atributs humans, però convertits en atributs infinits. El resultat és que **la religió aliena l'ésser humà**, ja que l'home religiós renuncia a la seva essència i la contempla en Déu, ja no com la seva pròpia essència, sinó com una essència “estranya”, infinita i divina.
3. La crítica que Feuerbach fa de la religió no té com a objectiu negar la religió -com si aquesta fos una “il·lusió”- fins al punt d'excloure de la naturalesa de l'home qualsevol dimensió religiosa. Ans al contrari, la religió constitueix, segons Feuerbach, “*l'essència immediata de l'home*”. El sentit de la seva crítica radica en mostrar com a falsa l'“essència teològica” de la religió perquè el que ell fa és una **reducció de la Teologia a Antropologia**. Aquesta és la idea fonamental de Feuerbach, “**l'ésser diví no és més que el resultat de projectar a l'infinit l'essència de l'ésser humà**. Déu no és més que el conjunt dels atributs humans, però convertits en atributs infinits. El resultat és que **la religió suposa l'alienació de l'ésser humà**, ja que l'individu humà religiós renuncia a la seva essència i la contempla en Déu, no ja com la seva pròpia essència, sinó com una essència “estranya”, infinita, divina.

L'alienació de l'home es produeix en aquesta projecció. És a dir, quan l'home projecta la seva pròpia essència en una esfera transcendent i objectiva. Quan projecta la

seva pròpia essència en la idea de Déu com un ésser que posseeix totes les seves facultats en grau infinit, ell mateix es converteix en un ésser finit i imperfecte, en un pecador.

La superació d'aquesta alienació religiosa s'aconseguirà quan s'inverteixin els termes i **la divinitat es converteixi en un atribut de la humanitat**. És a dir, quan l'home compregui que Déu és el resultat de l'autoprojecció de l'essència humana en una esfera transcendent.

2. L'economia política anglesa del capitalisme liberal (Adam Smith, David Ricardo)

Considera el treball com una mercaderia, amb un valor que depèn de les necessitats de la producció i que pot intercanviar-se segons les lleis d'oferta i demanda. L'economia política és l'eina que Marx emprà per a una comprensió del món en termes materialistes i en desemmascara els aspectes ideològics i falsejadors de la realitat.

En la societat de l'època, el treball col·lectiu no genera una riquesa comuna, sinó riquesa per a uns quants i esclavitud per a la majoria. **L'error dels economistes anglesos consisteix a declarar naturals les lleis de l'economia** (per exemple, que l'obrer estava condemnat a no superar el salari de subsistència o que el treball estava subjecte a la llei de l'oferta i la demanda). Segons l'economia clàssica, el procés de producció era naturalment així, i no podia ser d'una altra manera. La posició natural i coherent era simplement acceptar la realitat de les coses. Marx rebutja aquesta conclusió i replica que les lleis de què parla l'economista valen per a una època, però no valen per sempre. Si fossin lleis naturals, voldria dir que la misèria de la majoria és necessàriament perenne, quan no hi ha raons perquè sigui realment així.

3. Els socialistes utòpics francesos (Saint Simon, Fourier, Proudhon...) del segle XIX

Traduïen el desengany popular davant les conquestes de la Revolució Francesa. Les capes populars parisenes veien com els ideals de llibertat, igualtat, fraternitat, amb Napoleó i la Restauració, esdevien legals però sense cap repercussió en la seva vida quotidiana. És més, en nom d'aquells ideals i del progrés, la burgesia portava la revolució industrial anglesa al continent, amb la qual cosa els hereus de la Revolució s'havien anat convertint en assalariats.

Saint-Simon (1760-1825) va posar de manifest que la societat industrial havia de rompre amb l'ordre polític anterior i instaurar un nou sistema social i econòmic, que estés d'acord amb la majoria. Va mostrar que a la societat hi havia, d'una banda, els explotadors i, de l'altra, els explotats. Fourier (1772-1837) va posar de manifest els problemes dels treballadors i es va dedicar a tasques de renovació social per tal d'aconseguir la justícia social, la llibertat i el plaer per a tothom. Finalment, Proudhon (1809-1865) es va preocupar per la classe obrera i el seu futur polític; va defensar tesis anarquistas, segons les quals cal negar l'església, l'estat i la propietat, ja que són elements coactius i alienants; al mateix temps, cal lluitar per la igualtat i la justícia

Marx creu, com els socialistes utòpics, que la democràcia s'atura a la porta de les fàbriques. Però, a diferència dels socialistes utòpics, que defensaven no intervenir en la política burgesa i organitzar-se només sindicalment, Marx pensa que és necessària una intervenció

política revolucionària i internacional de la classe obrera. Entén que la crítica dels socialistes utòpics al sistema capitalista era ideal, abstracte; els seus mètodes no responien a la nova situació social, tenien un caràcter romàntic i eren incapaços de dur a terme els seus ideals.

Segons Marx i Engels, **cal analitzar la societat industrial del moment no des del punt de vista abstracte, sinó concret, a fi de captar les contradiccions internes del seu funcionament**. Aquesta comprensió ha de fer possible introduir-se en el moviment real de la història i influir eficaçment en les seves tendències progressives. És el que Marx i Engels anomenen el pas al **socialisme científic**, que, en base als factors reals, dirigeix la societat vers el socialisme.

Marx és un crític de la filosofia, de l'economia i de la política. Hi ha una frase seva molt tòpica que afirma: "Jo no sóc marxista". El que vol dir és que ell se sent com un revolucionari, com un individu vinculat a la transformació de la societat des de les arrels i no com el creador d'un dogma social. Només es pot comprendre seriosament quan se'l situa en el context de les lluites obreres del XIX (que no tenen res a veure amb les del segle XXI). En aquest sentit, **Popper**, anticomunista visceral, deia que en l'obra marxiana no queda vigent res del que els marxistes consideraven "científic" i, en canvi, resta en peu allò que Popper anomenava "marxisme moral", és a dir, la intuïció del filòsof que s'adona que "res no està bé" i que, en conseqüència, el món ha de canviar de base. En aquest sentit, Marx —equivocat o no— és un dels primers pensadors de la tècnica i el primer a mostrar com la gran indústria significa també una gran transformació no només econòmica, sinó també sociològica i moral, que abasta tot el gènere humà.

III. LA DIALÈCTICA.

Des del punt de vista filosòfic, el marxisme desenvolupa el que es coneix amb el nom de **"materialisme dialèctic"**. La paraula "dialèctica" té una llarga tradició en la història de la Filosofia, des de Sócrates i Plató. La noció de *dialèctica* constituïa "el mètode de la filosofia hegeliana" i expressa la naturalesa de la realitat com un *procés*, com una totalitat dinàmica plena d'elements interrelacionats. Hegel havia entès la dialèctica des d'un caire idealista. El sistema hegelianista rep el nom d'**idealisme absolut**: "*Tot el real és racional i tot el racional és real*" serà el seu lema. Però **Marx presenta la seva dialèctica com una inversió de la dialèctica hegeliana**.

"Per a Hegel, el procés del pensament, que ell transforma en un subjecte independent amb el nom d'Idea (o Esperit), és el demiürg de la realitat, i la realitat només és la seva manifestació exterior. Per a mi, contràriament, la idea no és altra cosa sinó l'element material traduït en el cervell humà. [...] La mistificació que pateix la dialèctica a les mans de Hegel no ha impedit en absolut que hagi estat precisament ell el primer a exposar àmpliament i conscientment les formes generals del moviment de la dialèctica. Aquesta està cap per avall a les seves mans. Cal, doncs, posar-la cap per amunt per descobrir-ne el nucli racional dins la closca mística". ("El Capital". Pròleg a la segona edició).

La dialèctica hegeliana està al servei d'un "sistema", d'un món i d'una història conclosos i acabats. Tot i que es basa en la categoria de **contradicció**, suposa simplement una **"interpretació" del món, una "justificació", no una "transformació"**. En canvi, la dialèctica marxiana és oberta i inacabada perquè la història i el món real estan inacabats.

La dialèctica marxiana no pretén servir per justificar la realitat, sinó per “transformar-la”. Es fixa sobretot en les contradiccions de la realitat; és a dir, la dialèctica de Marx és una **dialèctica de la realitat** (de la “matèria”), no de la Idea; és una **dialèctica de la transformació (revolucionària)** d’aquesta realitat, no de la seva justificació.

Engels va voler convertir la dialèctica en una mena de ciència universal del desenvolupament de les coses. Això va suposar un fracàs conceptual important i, de fet, s’assumeix avui generalment que la dialèctica pot constituir un punt de vista, però no és de cap manera una ciència, en la mesura que tota ciència implica quantitat i càlcul mentre que la dialèctica només pot ser qualitativa. A més, la ciència és objectiva, mentre que la dialèctica no. El marxisme no és una ciència (els resultats científics poden ser falsats i tenen un caire objectiu), sinó, com a molt, un punt de vista sobre el món.

Marx es considera un *hegelià d’esquerres*, hereu de dues tradicions filosòfiques que vol conciliar:

- 1.- La Il·lustració, amb la seva crítica a tota metafísica i la confiança en la Raó i el Progrés (en majúscules) com a guies de l’acció humana.
- 2.- El hegelianisme, amb la descoberta de la dialèctica, que Marx utilitza com a guia de la comprensió de la història.

Marx, com a il·lustrat, és materialista i com a hegelià és dialèctic; vol fer la síntesi d’ambdues posicions i donar la volta al que ha estat l’idealisme hegelià, forjant un **materialisme dialèctic**. La intuïció fonamental de Marx és que la història és, al mateix temps, dialèctica i materialista.

El materialisme dialèctic (format per Engels i pres de Hegel) s’inspira en la Llei de la negació de la negació. Afirmar que cada canvi es fa només negant el que existia anteriorment i les contradiccions només es resolen superant la situació que les ha creades. Allò nou només pot existir sobre les runes del que és vell. **Aquesta dialèctica té caràcter triàdic (tesi-antítesi-síntesi)(afirmació-negació-negació de la negació)**. Tot moment (“tesi”) engendra necessàriament contradiccions (“antítesi”), que donen lloc a antagonismes i lluites de classes. D’aquesta negació sorgeix el salt endavant, moment de la negació de la negació o superació (“síntesi”), que suposa també un canvi qualitatiu. Aquesta llei ens suggereix que la negació dialèctica és al capdavant de tots els canvis que es produeixen a la realitat i significa que allò vell és substituït per allò nou. Tot moment històric engendra necessàriament contradiccions, que donen lloc a antagonismes i lluites de classe. D’aquesta manera, la Història es presenta com un continu esdevenir, el motor de la qual és la negació de la negació (en contra de la visió evolucionista). En aquesta visió dialèctica de la història, resulta molt problemàtic el paper de l’acció lliure dels homes. Més que de “llibertat” hauríem de parlar de “necessitat” del procés històric.

Marx va aplicar la dialèctica a la història i a l’economia. Aquesta doctrina es coneix amb el nom de **“materialisme històric”** (de vegades s’afegeix “i dialèctic”). Engels, en canvi, la va aplicar a la naturalesa i crea el **“materialisme dialèctic”** (expressió que és d’Engels i no de Marx).

IV. EL MATERIALISME HISTÒRIC.

El **materialisme** és una forma de determinisme: **el que és concret (l'economia) determina el que és abstracte (el pensament, les idees)**. Marx considera el materialisme com una condició de la ciència: ser materialista significa assumir que en el món no hi ha atzar. Com que la naturalesa de l'home és viure en societat, l'economia és la regla des de la qual es poden comprendre les idees de l'home. Així, **el nivell de desenvolupament material determina la consciència**. En altres paraules, l'home no pot pensar res més que allò que les condicions socials i econòmiques li permeten pensar.

- Marx creia haver descobert la forma d'unir materialisme i dialèctica a través de la història.
- El materialisme històric és un aspecte particular del materialisme dialèctic, ja que consisteix en la interpretació dialèctica de la història.
- La història està determinada per l'economia i està en perpetu moviment i canvi –obeeix les lleis de la dialèctica. La revolució és l'expressió concreta del pas de la quantitat a la qualitat.
- Marx fa així una "inversió" de l'idealisme hegelian. Allà on la dialèctica hegeliana afirmava la Idea, Marx hi situa el principi econòmic i material com a palanca que mou el món. Simplificant-ho molt, el marxisme considera que la política i la societat només es poden explicar satisfactòriament des de l'economia.
- Això no vol dir, òbviament, que els individus no tinguin idees, creences. Significa que aquestes idees no són autònomes sinó que depenen de les condicions materials de vida i, en última instància, de l'economia. En la seva “Contribució a la història de l'economia política” ens diu: “El mode de producció de la vida material condiciona el procés de la vida social, política i espiritual en general. No és la consciència de l'home la que determina el seu ésser, sinó que, al contrari, la seva consciència ve determinada pel seu ésser social”.
- Engels va definir el **materialisme històric** com “la concepció de la història universal que veu la causa final i la força propulsora decisiva dels esdeveniments històrics importants en el desenvolupament econòmic de la societat, en les transformacions del mode de producció, en la consegüent divisió de la societat en diferents classes i en les lluites d'aquestes classes entre si”. (“Del socialisme utòpic al socialisme científic”)
- El seu materialisme s'oposa tant a l'idealisme de Hegel com al materialisme “clàssic”.

4.1. Contra l'idealisme de Hegel.

Segons va assenyalar Engels, *“el problema fonamental de la filosofia, especialment de la filosofia moderna, és la relació entre el pensar i l'ésser, entre l'esperit i la naturalesa [...] Què és primer, l'esperit o la naturalesa?”*. Per tant, no es tractava de negar un dels dos termes, sinó de determinar-ne la **prioritat**. La prioritat del pensament sobre l'ésser és l'**idealisme**"; la prioritat de l'ésser sobre el pensament és el **“materialisme”**. Feuerbach es va pronunciar clarament pel materialisme i acusa Hegel d'haver privat l'ésser de tota realitat i de fer-lo derivar del pensar. També critica Hegel per haver convertit l'home en simple esperit, en lloc de considerar-lo un ésser real, concret i sensible. Marx es mostrarà en tot això considerablement d'acord amb Feuerbach.

4.2. Contra el materialisme clàssic.

Contra el materialisme clàssic (Demòcrit, Epicur, Lucreci, els materialistes francesos del XVIII), Marx dirigeix les següents acusacions:

- 1) **Està desproveït del caràcter dialèctic i històric.**
- 2) És un materialisme abstracte i mecanicista que redueix la matèria a lleis mecàniques (el mecaniscisme estricte havia estat superat per la ciència del segle XIX: química, biologia, teoria de l'evolució)
- 3) Al igual que fa el materialisme de Feuerbach, considera la realitat únicament com a “objecte de contemplació” (Tesi 1 de Feuerbach). En canvi, el materialisme de Marx, contra el materialisme mecanicista i el de Feuerbach, afirma que **l'home no és un ésser contemplatiu, sinó actiu, que transforma la Naturalesa**. I la Naturalesa “real” és la Naturalesa transformada per l'home i, per tant, introduïda en l'esdevenir històric. Això és el que no va saber veure Feuerbach: que el món que ens envolta no és donat des de l'eternitat, sinó que és “un producte històric, resultat de tota una sèrie de generacions que l'han transformat”. Per tant, no és possible separar la Naturalesa respecte de l'home.

En definitiva, el materialisme de Marx posseeix un caràcter molt especial. Per això ha pogut ser anomenat més aviat “realisme” o, fins i tot, “humanisme” (en els primers escrits), en la mesura que, per a ell, **el que és real és el món humanitzat pel treball humà**.

4.3. El materialisme històric.

El materialisme de Marx implica la negació de l'autonomia de les idees respecte a les condicions materials de l'existència humana, i implica també el caràcter dialèctic i històric d'aquesta “base” material”. Aquest **materialisme històric** va ser definit així per Engels:

“La concepció de la història universal que veu la causa final i la força propulsora decisiva dels esdeveniments històrics importants en el desenvolupament econòmic de la societat, en les transformacions del mode de producció i de canvi, en la consegüent divisió de la societat en diferents classes i en les lluites d'aquestes classes entre sí”.
 (“Del socialisme utòpic al socialisme científic”)

La teoria pretén explicar les transformacions socials per mitjà de la distinció, en tota societat, d'una **estructura econòmica** (o base) i una **superestructura ideològica**.

1. **Superestructura (ideològica).**

Està constituïda per les formes de consciència o formes ideològiques, que no són sinó el conjunt de representacions (idees, imatges, símbols, mites, lleis, religió, moralitat...), que tenen com a finalitat justificar l'estructura econòmica abans descrita. La ideologia exerceix una funció doble:

- a) Mistificació de la realitat (no revela, sinó que “amaga” la veritable realitat econòmica i social).
- b) Justificació interessada d'aquesta realitat. La ideologia dominant en cada moment correspon a la ideologia de la classe dominant.

2. *Infraestructura (Estructura econòmica o base real, material).*

L'estructura econòmica és la base, el fonament real a partir del qual cal explicar tots els altres estrats de la vida social: sobre l'estructura econòmica descansen les sobre-estructures jurídic-política i ideològica. Està constituïda per les **relacions de producció**, que són les relacions que s'estableixen entre els éssers humans d'acord amb la seva situació respecte de les **forces de producció** (instruments, màquines, tècniques, força humana...). S'expressen legalment per les relacions de propietat.

En el *mode de producció capitalista*, la burgesia disposa dels mitjans de producció i el treballador només té la força de treball. Les **forces productives** són, fonamentalment, *el treball* (o força de treball) i *els mitjans de producció* (màquines). En el sistema de producció capitalista, hi ha dues classes en lluita:

- a) *Burgesia* (propietaris dels mitjans de producció, posseïdors del capital).
- b) *Proletariat* (un mot que designa els desposseïts dels mitjans de producció, els qui no poden aprofitar-se més que dels seus fills "prole").

Històricament hi ha hagut altres modes de producció: el "*primitiu*" (suposadament comunista, però que només és una hipòtesi), *l'esclavista* (basat en el domini dels senyors sobre el treball dels esclaus), *l'asiàtic* (variant de l'esclavista, fonamentat en el control de l'aigua), *el feudal* (basat en la contradicció entre senyors i serfs), i ara el *capitalista*. El capitalisme, per la seva banda, ha tingut diverses fases: fase comercial primer, fase industrial –a l'època de Marx- i fase monopolista -al llarg del segle XX .

- **L'estructura econòmica** constitueix la **base real** de la societat.
- Aquesta estructura està constituïda per les **relacions de producció**, que són les relacions que s'estableixen entre els homes d'acord amb la seva situació respecte de les forces de producció. Jurídicament s'expressen mitjançant les **relacions de propietat**. L'individu és un ésser actiu, que, amb el seu treball, modifica la natura i el món, i satisfà així les seves necessitats. A causa d'aquesta activitat, els individus es relacionen entre ells i estableixen el que s'anomena "relacions socials", que estan mediatitzades o determinades pel sistema productiu capitalista. En aquest, la burgesia posseeix els mitjans de producció i el treballador només posseeix la força de treball (les relacions són diferents en un règim d'esclavitud o servitud).
- **Forces productives**. Marx entén per forces productives tots els elements necessaris en el procés de producció: el treball dels individus que produeixen (força de treball); els mitjans que utilitzen per produir (terra, màquines, etc. són els mitjans de producció) i, finalment, els coneixements tècnics i científics que es fan servir per organitzar i millorar la producció.
- El conjunt de relacions de producció i forces productives constitueixen el **mode de producció** d'una època determinada i representen l'estructura econòmica de la societat o **infraestructura**, el pilar sobre el que s'aguanta la superestructura jurídica, política i cultural, és a dir, les lleis, les ideologies polítiques, les doctrines artístiques, filosòfiques, ètiques, etc.
- L'estructura econòmica **determina o condiciona** una **superestructura** constituïda per les formes de consciència o formes ideològiques (**Ideologia**), que són el conjunt de representacions (idees, imatges, símbols, mites...) i valors de la societat en un moment donat. La ideologia dominant en cada moment correspon a la ideologia de

la classe dominant. Com a tal, tendeix a justificar l'estructura econòmica del moment.

- La relació entre estructura i superestructura ideològica ha comportat nombrosos malentesos. Sabem que “la realitat social determina la consciència” (i no a l'inrevés), però cal tenir en compte que:
 1. “determinar o condicionar” no vol dir que hi hagi una relació de causa-efecte; és a dir,
 2. hi ha una **acció recíproca** entre estructura i superestructura, encara que l'estructura exerceix una determinació més forta.
- Engels va explicar això en una carta a J. Bloch: “Segons la concepció materialista de la història, el factor determinant és, ‘**en última instància**’, la producció i la reproducció de la vida real. Si, malgrat això, algú força tal proposició per fer-nos dir que el factor econòmic és ‘l’**únic**’ determinant, aquest transforma el que hem dit nosaltres en una paraula buida, abstracta, absurda.” En definitiva, que varen haver d'accentuar el pes del factor econòmic de cara als que volien ignorar-lo, però també volgueren assenyalar la impropietat dels altres factors que participen en l'acció recíproca.
- El conflicte esclata gràcies al desenvolupament normal de les forces productives, les quals ja no troben un marc adequat en les relacions de producció. D'aquesta manera s'instaura una fase de **revolució social** que transforma també la superestructura ideològica. El desenvolupament del sistema capitalista de producció conduirà inevitablement a la superació de la societat burgesa i de la propietat privada.
- En conclusió, la **Història** no és conduïda, segons Marx, per l’“astúcia” de la Raó (segons pensava Hegel): **és conduïda** (no únicament, però sí principalment) **pel desenvolupament de les forces de producció, la principal de les quals és el treball humà**. Però aquesta història només pot avançar al preu de contradiccions i lluites. I en aquesta lluita, les forces de consciència (la consciència de classe) exerceixen un paper important (per bé que no el més important)

“Vaig prosseguir a Brussel·les els meus estudis d'economia política iniciats a París, El resultat a què vaig arribar i que, una vegada obtingut, em va servir de guia per als meus estudis, pot formular-se de manera breu: en la producció social de la seva existència, els homes estableixen relacions determinades, necessàries, independents de la seva voluntat; aquestes **relacions de producció** corresponen a un grau determinat de desenvolupament de les **forces productives** materials. El conjunt d'aquestes relacions de producció constitueix l'estructura econòmica de la societat, la base real, sobre la qual s'eleva una superestructura jurídica i política i a la qual corresponen formes socials determinades de consciència. El **mode de producció** de la vida material condiciona el procés de vida social, política i intel·lectual en general. No és la consciència dels homes la que determina la realitat; al contrari, la realitat social és la que determina la consciència. Durant el seu desenvolupament, les forces productives de la societat entren en contradicció amb les relacions de producció existents o -en la seva expressió jurídica- amb les relacions de propietat en el si de les quals s'havien mogut fins llavors. Aquestes relacions, que havien estat formes de desenvolupament de les forces productives, n'esdevenen ara traves. Llavors s'obre una era de revolució social. El canvi que s'ha produït en la base econòmica trastorna més o menys lentament o ràpida tota la colossal superestructura. En considerar tal trastorn, importa sempre distingir entre el trastorn material de les condicions econòmiques de producció i les formes jurídiques, polítiques, religioses, artístiques o filosòfiques; en una paraula, les formes ideològiques o filosòfiques; en una paraula, les formes ideològiques, sota les quals els homes adquireixen consciència d'aquest conflicte i el resolen”.

(“Contribució a la crítica de l'economia política”. Pròleg)

- El materialisme històric (la concreció de la dialèctica en la història):
 1. Té una llei interna: la lluita de classes.
 2. Té una finalitat o un sentit de la història: el triomf del proletariat i la instauració d'una societat sense classes: **la societat comunista.**

La dialèctica s'encarna històricament en els processos de canvi que s'han produït al llarg del temps. **La lluita de classes és la dialèctica de la història.** Partint de la idea que les forces productives es desenvolupen de manera progressiva al llarg de la història, Marx va mostrar que hi ha hagut diversos modes de producció: el de les societats primitives (basat en la forma comunitària de propietat), l'esclavista (fonamentat en el domini i sotmetiment de l'amo sobre l'esclau), el feudal (el senyor domina el serf), el capitalista (basat en la propietat privada dels mitjans de producció). Dedica gran part de la seva obra a analitzar el mode de producció capitalista, que és el que es dona en la seva època.

Per tant, en qualsevol moment de la història (prescindint del mític "bon salvatge" rousseaunià) sempre hi ha hagut opressors i oprimits: la història dels humans és la història de la lluita de classes. Des de sempre, els diferents grups en lluita s'enfronten per controlar els mitjans de producció i el poder polític que se'n desprèn. Al *Manifest comunista* es fa la història d'aquesta lluita de classes interminable (esclaus-homes lliures / serfs-senyors / noblesa-burguesia /burguesia-proletariat). A la societat sempre hi ha dues classes socials en lluita (dos projectes diferents de societat) que s'enfronten dialècticament fins que una guanya o ambdues es destrueixen en la lluita.

Marx creu que el desenvolupament històric del capitalisme provocarà que la gran indústria creixi –amb maquinària cada cop més pesant- i provoqui inexorablement que el proletariat augmenti fins a esdevenir la classe absolutament dominant de la societat. Les grans fàbriques arruïnaran a les petites i la burgesia tradicional (petits empresaris, botiguers...) anirà desapareixent inexorablement, arruïnant-se, per integrar-se paulatinament en la classe obrera. Per altra banda, la burgesia necessita cada cop mercats més grans i a través del colonialisme s'estén arreu del món cercant cada cop més matèries primeres i nous consumidors. De fet, Marx era absolutament etnocèntric i identificava el progrés mundial amb l'occidentalització. Es va mostrar partidari del colonialisme anglès a l'Índia perquè creia que d'aquesta manera s'ampliava el capitalisme i mai no va mostrar cap interès per les nacionalitats oprimides d'Europa perquè donava per suposat que el nacionalisme era quelcom propi d'ignorants i que desapareixeria amb l'expansió de la indústria. Fins i tot Rússia, que veia com un país endarrerit, no li va interessar gens fins l'any 1874, és a dir, ben poc abans de la seva mort.

El moment històric que retrata Marx és el de la burgesia convertida en classe amb un poder universal. **La burgesia** ha fet possible l'existència de **la classe obrera –o proletariat–** traient els antics pagesos del camp i els menestrals dels pobles i concentrant-los en les ciutats, com un exèrcit industrial per a fer funcionar les fàbriques. I és precisament aquest proletariat la contradicció necessària de la burgesia, perquè podem considerar-lo tant una creació com una negació de la burgesia. Sense proletaris, les fàbriques no funcionen, però el creixement de la classe obrera provocarà, a la llarga, la fi de la classe burgesa com a classe dominant. Al final, tot el procés històric acaba convertint-se en una **lluita de classes** entre les dues classes principals: burgesia i proletariat. Però els obrers, finalment, han de vèncer per dues raons: són més i –a més- són imprescindibles. Tota la societat burgesa està

fonamentada en el treball dels obrers, que, finalment, triomfaran perquè encarnen el sentit de la història.

Marx creu, doncs, en la *teleologia històrica*. La història té un final (*telos*) que és el triomf de la classe obrera i la instauració d'una societat socialista (amb la propietat social dels mitjans de producció). Cal distingir entre **socialisme** –la fase posterior a la revolució caracteritzada per la dictadura del proletariat- i **comunisme** –la fase en què definitivament desapareixeran les classes socials. En la societat comunista (*el costat utòpic del pensament marxista*) la humanitat haurà arribat a la seva perfecció moral: cadascú produirà segons les seves possibilitats i consumirà segons les seves necessitats, de manera que haurà desaparegut la submissió de l'home al poder. **A cadascú segons les seves necessitats; de cadascú segons les seves possibilitats.**

Vist des del segle XXI aquesta visió ja s'ha superat. Les màquines funcionen perfectament bé (i potser millor encara) sense obrers, amb robots. Però allà on no hi ha treballadors tampoc no hi pot haver consum. Avui, el capitalisme industrial s'ha estès arreu fins arribar a ser un **capitalisme de consumidors**. El treballador no és un proletari, és un consumidor.

Quan de vegades es parla de **l'humanisme de Marx**, cal entendre que, en la seva concepció de la història, l'home (el proletari) és l'ase dels cops, el qui treballa en condicions de misèria, fermat a la producció com el bou està junyit a l'arada. Per tant, encara no sabem què és l'home perquè només l'hem vist com a treballador, com a ésser oprimat i embrutat. L'home només podrà adquirir la seva autèntica dignitat humana quan s'alliberi de les condicions d'opressió (material i intel·lectual) en què viu. **El socialisme i el comunisme s'autoconsideren, doncs, "humanistes" en la mesura que permeten que la immensa majoria de la població pugui alliberar-se de l'explotació.** El que Marx pretén és estudiar les estructures econòmiques del capitalisme per aconseguir que la majoria dels humans deixin de ser bèsties de càrrega.

És important entendre que el marxisme no és primàriament una teoria econòmica que posa pel davant de tot la propietat social dels mitjans de producció, sinó una teoria de l'alliberament dels proletaris, que són la majoria de la població. L'economia és un instrument per a fer homes més socials i, alhora, més lliures. Com deia Lukács l'any 1924: *el materialisme històric és la teoria de la revolució proletària*. En altres paraules, el materialisme històric podria existir encara que es demostrés –com s'ha demostrat avui– que la teoria de la plusvàlua és un error econòmic.

Aquesta teoria es conseqüència de la visió materialista de Marx, però ha tingut diferents **crítics**. Max Weber, per exemple, ja va mostrar a principis del segle XX que no són les formes econòmiques les que determinen les idees, sinó que, ben al contrari, en la mesura que els individus tenen una forma de pensar (una moralitat, unes lleis...) elaboren una determinada societat i una determinada economia. Són les idees dels individus les que creen unes determinades maneres de viure i una economia –i no al revés.

En definitiva, **el materialisme històric serà el major descobriment científic de Marx,** juntament amb la teoria de la plusvàlua. Es tracta, en realitat, d'una teoria sociològica i no pas filosòfica. Marx i Engels insisteixen en el seu caràcter científic i en la seva base material. La primera formulació apareix en “La ideologia alemanya”(1845), però la formulació definitiva es troba en la “Contribució a la crítica de l'economia política” (1859).

V. L'ANÀLISI MARXISTA DEL TREBALL I DE LA PLUS-VÀLUA.

• A. Què és l'home?

Marx i Engels escriuen en “La ideologia alemanya”: *“La primera premissa de tota existència - i també, per tant, de tota història-, és que els homes es trobin per fer història, és a dir, que disposin de les condicions necessàries per poder viure. Ara bé, per viure fa falta menjar, beure, etc. Per consegüent, el primer fet històric és la producció dels medis indispensables per a la satisfacció d'aquestes necessitats, és a dir, la producció de la vida material mateixa”*.

Aleshores, **el que diferencia l'home dels altres éssers vius no és el pensament sinó el treball, la producció dels propis medis de subsistència**. La satisfacció d'aquesta primera necessitat i la construcció dels instruments necessaris per fer-ho possible, condueix a noves necessitats. L'encadenament de necessitats, treball i satisfacció de les necessitats significa que **l'humà produeix la pròpia vida**. Paral·lelament a la producció de la pròpia vida, **l'humà produeix la vida de l'altre** a través de la procreació, amb la qual cosa neix la primera relació social, la relació entre home i dona, entre pares i fills, la família en una paraula.

• B. El treball.

Marx considera que el procés del treball determina l'essència humana. En què consisteix? Per **treball** cal entendre una **activitat humana que, per mitjà d'instruments, transforma la naturalesa en productes capaços de satisfer determinades necessitats**. Gràcies al treball neix una doble relació:

- Natural: En principi, el treball és la lluita de l'home amb la naturalesa. És una relació primària, base natural de totes les relacions interhumanes. Per exemple, la relació del pagès amb la terra, la del terrissaire amb la gerra o la d'un arquitecte amb el disseny d'una vivenda.
- Social: Quan Marx analitza el treball en la societat capitalista, el qualifica de treball “alienat”. Cal comprendre els motius d'aquesta transformació.

El treball és l'activitat específicament humana. Per ell es crea riquesa en les societats i és el desencadenant del procés econòmic i del procés històric en general. El mode de producció capitalista es va originar en les condicions d'acumulació primària.

Per **instruments o medis de treball**, Marx entén tot allò que l'home interposa entre ell i la naturalesa per tal de transformar-la en un producte. Tenen importància perquè són un dels principals factors que determinen la forma en què es duu a terme el treball i la producció i permeten distingir les diverses etapes de l'evolució històrica i social. Es pot dir que **el fet de treballar** és natural i permanent des que l'home ha emergit del món animal; en canvi, **la manera de treballar** depèn del tipus d'eines o instruments. Aquesta és variable i està lligada a cada període històric. Per aquesta raó, Marx dirà que per caracteritzar una època econòmica no interessa el que es fa, sinó com es fa. La manera **com** es fa el treball ha determinat els diferents modes de producció que s'han donat històricament: l'antic, l'esclavista, el feudal i, finalment, el mode de producció capitalista. El seu model va ser Anglaterra, on el capitalisme havia aconseguit el grau més elevat de desenvolupament. L'obrer modern, que no depenia dels senyors feudals ni dels mestres gremials, es trobava,

no obstant, separat dels medis que li haurien permès utilitzar el treball en profit propi. L'obrer pot vendre la seva força de treball als posseïdors dels medis de producció. Aquest procés, que va començar als segles XV-XVI, comportà l'estratificació social.

Per tant, així **com** es fa el treball és el factor que determina els diferents modes de producció que s'han donat històricament.

- Un **mode de producció** es caracteritza per les relacions socials de producció i la classe de forces productives.
- Les **forces productives** són els treballadors i els instruments de treball.
- Per **relacions socials de producció** cal entendre tant les diverses funcions que exerceixen els que intervenen en la producció –funcions cada vegada més complexes com més diversificada sigui la divisió tècnica del treball- com les relacions socials dels homes amb els homes, fonamentalment relacions de propietat.

Esquematzant molt, podem dir que **la propietat privada dels medis de producció és el fet més característic de les relacions capitalistes de producció i les forces productives específiques del capitalisme són l'obrer industrial i la màquina.** L'organització industrial del treball exigeix grans instal·lacions i enormes inversions, és a dir, calen grans capitals.

- **C. La mercaderia.**

Les **mercaderies** són objectes produïts per ser canviats per altres objectes en una economia de mercat. Són els productes característics del capitalisme.

Com a producte del treball humà, tenen un **valor d'ús**, és a dir, són capaços en principi de satisfer una necessitat humana; però la seva especificitat és el fet de tenir incorporat un altre tipus de valor, el **valor de canvi**: unes mercaderies són canviabls per unes altres. I això és possible perquè **totes les mercaderies tenen associada alguna cosa que és interpretable en termes d'equivalència.** Des d'aquest punt de vista, dos objectes, tot i ser qualitativament diferents, poden tenir el mateix valor quantitatiu en el cas que s'efectuï un intercanvi.

El **valor d'ús** d'un objecte es fonamenta en la utilitat que li atribuïm, que fa d'ell una cosa desitjada, utilitzada i consumida. El **valor de canvi** d'un objecte es determina d'acord amb el treball necessari per a produir-lo. Pel fet de tenir un valor d'ús, les mercaderies són comprades pels consumidors; pel fet de tenir un valor de canvi, són venudes en el mercat.

Existeixen dos tipus de valor de canvi:

- a) el valor real, que és el més permanent,
- b) el valor de mercat, que està sotmès a la llei de l'oferta i la demanda. Aquesta llei pot explicar la pujada o la baixada dels preus de les mercaderies, però no llur valor real.

El valor real d'una mercaderia està en relació directa amb la quantitat de treball humà que se li ha incorporat, el qual depèn del “temps de treball socialment necessari” per a la seva producció. Fixem-nos que hem dit “treball socialment necessari”; això vol dir que no estam parlant del treball d'un individu concret, sinó del que Marx anomena “**treball general abstracte**”

El valor de la mercaderia és una abstracció perquè en el procés de producció res no és concret. Això és així per diverses raons:

- a) la primera és que, en la societat capitalista, no existeix un productor concret sinó una massa anònima de treballadors;
- b) la segona és que el producte no ha estat tampoc produït com una cosa concreta, sinó que és el resultat d'un procés productiu en cadena;
- c) la tercera és que la relació entre el productor i el producte tampoc no és concreta, ja que aquell no controla el producte final i, fins i tot, pot no conèixer el resultat final del procés productiu.

La força de treball, com a mercaderia que és, es compra i es ven en el mercat de treball, també té un valor d'ús i un valor de canvi:

- pel seu valor d'ús, la força de treball és comprada per l'empresari –capitalista- per a ser consumida en el procés de producció;
- perquè té un valor de canvi, la força de treball és venuda pel seu propietari, l'obrer, que la permuta per altres mercaderies, com per exemple els doblers.

Cal analitzar aquesta mercaderia especial que és la força de treball, ja que en la seva especificitat hi ha el nucli i el secret del mode de producció capitalista.

- **D. El treball com a mercaderia: la plus-vàlua.**

El que tenen en comú totes les mercaderies i les fa equivalents és el treball, o, millor dit, la quantitat de temps de treball socialment necessari per a produir-les. Cada mercaderia materialitza en el seu si una quantitat de temps de treball. Totes les mercaderies són equivalents si tenen el mateix temps de treball incorporat perquè una d'aquestes mercaderies funciona com a terme de comparació de les altres: **els doblers**.

En el mode de producció capitalista, el treballador ven la seva força de treball, és a dir, es veu obligat a oferir la seva pròpia activitat per tal que pugui ser comprada o venuda, però el valor de la seva força de treball està determinat pel valor dels productes necessaris per a la seva subsistència (habitatge, alimentació, roba, fills, etc.). El capitalista paga al treballador un sou que només és **el valor** de la seva força de treball, però no li paga el valor que el producte de la seva força de treball té en el mercat. **La diferència entre aquests dos elements és el que Marx anomena plusvàlua, que es defineix com l'excés de benefici aportat pel treball, que no retorna al treballador, sinó que es fa seu el propietari dels mitjans de producció.** Quan es produeix aquest intercanvi entre una mercaderia que no produeix més valor que el seu propi (el doblers) i una mercaderia que produeix una plus-vàlua (la força de treball), es produeix una **explotació** de l'obrer per part del capitalista.

Aquest concepte de plusvàlua serveix a Marx per precisar l'explotació que el propietari dels mitjans de producció exerceix sobre el treballador. **El capital són plus-vàlues acumulades, i les plus-vàlues són només treball realitzat i no cobrat per l'obrer.** Segons el marxisme, l'única manera de posar fi a la plusvàlua és substituir la propietat privada per la propietat col·lectiva dels mitjans de producció. Això es produirà si se supera el capitalisme.

- **E. Les classes socials i la societat comunista.**

En l'anàlisi del capital es descobreix l'essència del sistema, però també l'origen de les seves contradiccions: mentre la producció és fonamentalment social, l'apropiació del producte és privada. L'existència de la plus-vàlua i la forma privada de la seva apropiació indiquen on es troba l'**escisió** principal entre les classes de la societat capitalista.

Una classe social és un grup social que es defineix per la funció que porta a terme en l'estructura econòmica d'un mode de producció determinat. Al final del volum 3. d'*El Capital*, Marx delimita les classes socials del món capitalista en funció de la procedència de llurs rendes: rendes del treball, rendes del capital, rendes de la terra... **Entre les classes socials hi ha antagonismes, contradiccions. A nivell de classes, la contradicció més important és la que es dona entre els propietaris privats dels medis de producció – capitalistes- i els productors de capital però que no en són propietaris –obers.**

Per aconseguir la superació del capitalisme és necessari passar per les tres fases del procés revolucionari: l'etapa democràtica, l'etapa socialista i l'etapa comunista. La primera es caracteritza pel fet que el proletariat ha pres el poder polític; s'exerceix així la dictadura del proletariat. La segona, de caràcter econòmic, fomenta el desenvolupament dels mitjans de producció i tendeix a abolir les classes socials. Finalment, la tercera es caracteritza per la culminació del procés revolucionari: en aquest moment ja no hi haurà propietat privada, classes socials ni estat.

VI. EL CONCEPTE D'ALIENACIÓ.

"Alienació" és una paraula que té una llarga història prèvia, però sempre s'associa a Marx perquè ell va centrar tota la seva filosofia social en la denúncia del caràcter alienat de les relacions humanes sota el capitalisme. Marx es va bassar en en dos autors anteriors: Hegel i Feuerbach. Per a Hegel, l'alienació és un moment necessari en el pas d'un moment dialèctic a un altre. Tot el que és real està canviant i, per tant, d'una manera o altra s'aliena. Per a Feuerbach, l'alienació és negativa i s'expressa bàsicament en la religió: l'home religiós busca fora d'ell (en la ficció d'un déu) el sentit de la seva vida.

Alienar és, en dret, un mot tècnic de la tradició jurídica llatina que significa "vendre", "deixar de ser propietari". En terminologia psicològica, "alienació mental" és sinònim de "bogeria" i un alienat és un esquizofrènic, o algú que viu perdut i no sap ni qui és. Marx emprà aquest mot per referir-se al fet que l'obrer se sent "cosificat" –convertit en cosa- i aliè al treball que realitza. Per extensió, també significa "deixar de ser un mateix", "sentir-se estrany a si mateix". L'obrer, per sobreviure, només ho pot fer alienant-se, és a dir, posant al mercat la seva força de treball i venent-la com una mercaderia més. L'alienació, segons Marx, és la situació de l'home en el capitalisme, quan deixa de ser subjecte i esdevé objecte, producte que es pot comprar i vendre.

L'alienació no és només una anàlisi de la humiliació econòmica de l'home que ha de viure miserablement; hi ha també un altre element important: l'home dissortat viu, alhora, fascinat simbòlicament (és el "fetitxisme") per aquelles coses de les que ell mai no podrà gaudir (el model de vida dels "rics i famosos", per entendre'ns) i per comptes de lluitar contra la seva vida dissortada, és incapaç de rebel·lar-se. Un individu alienat considera que

la seva vida està regida per forces màgiques; com dirà Marx, és "fetitxista" i per això deixa de lluitar.

L'home realment encara no sap què és realment. Encara no sabem què és l'home perquè l'únic que coneixem és el treballador. Hi ha classes socials amb interessos diferents que lluiten entre si i, en conseqüència, l'home no viu encara plenament realitzat: viu sotmès a les exigències de la producció i manifesta aquesta incapacitat per a crear en tots els aspectes de la seva vida. L'home no només s'aliena quan, a la fàbrica, deixa de ser en Jaume i esdevé l'operari 437. El que és més greu és que aquesta incapacitat de crear esdevé una taca que marca totes les seves relacions humanes.

Les principals formes d'alienació són:

1. ***Alienació econòmica.*** És l'alienació per excel·lència, de la qual se'n deriven les altres. La característica fonamental del treball alienat és que no pertany a l'home, sinó l'home al treball. L'obrer deixa de ser un individu i es converteix en "força de treball", es cosifica. El treball industrial, massificat i repetitiu no és ni lliure ni creatiu i, per tant, resulta estrictament deshumanitzador.
 - a) En primer lloc, l'obrer s'aliena en el producte del seu treball perquè l'acte del treball el vincula al capital i no a la naturalesa; els fruits del seu treball li resulten estranys quan són venuts.
 - b) La divisió del treball augmenta l'alienació del treballador perquè de cada vegada té menor relació amb el producte que realitza, ja que la seva feina tan sols està lligada a una part d'aquest producte.
 - c) Mentre treballa, l'obrer no se sent lliure, no es pertany a ell mateix, sinó que pertany al capitalista per a qui treballa. S'arribarà, així, a la contradicció segons la qual l'obrer se sentirà lliure únicament en les seves funcions animals (menjar, beure, reproduir-se, etc.), mentre en les seves funcions com a home se sent animal (l'acte de produir).
 - d) L'alienació provoca que l'home se senti estrany a ell mateix com a espècie. Segons Marx, l'home és un ésser que es diferencia dels animals en la seva activitat conscient. Mostra la seva essència genèrica transformant la natura, però no per una necessitat física com en el cas dels animals, sinó per a reelaborar la seva pròpia essència. L'alienació econòmica fa que l'home s'allunyi d'aquesta essència perquè la seva transformació de la naturalesa es converteix en un mitjà de subsistència.
 - e) Els doblers tenen una importància primordial en la societat capitalista. Crea un cercle segons el qual l'home alienat té com a única necessitat el doblers, que, a la vegada, ha estat el principal causant de la seva alienació. El salari és un mitjà per a mantenir l'alienació perquè fa possible la subsistència de l'obrer.
2. ***Alienació religiosa.*** La religió buida l'home del seu contingut autèntic, alienant-lo, perquè aquest desatén la seva naturalesa tot demanant-se per un ésser estrany situat per damunt d'ell. ***L'alienació neix del fet de cercar un paradís fictici en el més enllà i resignar-se davant de les condicions miserables del món real.*** Quan es diu que tots els humans són iguals s'encobreix el fet que hi ha opressors i oprimits amb interessos radicalment diferents. ***La religió és l'opi del poble*** perquè endormisca les consciències i atura la sublevació dels desposseïts (també per als explotadors, que utilitzen la religió com a justificació d'aquesta explotació).

D'aquesta forma, la religió perpetua l'alienació econòmica. **Els principis socials del cristianisme condueixen a la submissió.** El concepte de "pecat" (que considera el mal com expressió d'una culpa) és un instrument central en l'alienació religiosa.

El fenomen religiós és en si mateix un moment de divisió, que s'expressa mitjançant la distància existent entre l'home i Déu, la distància insalvable entre el finit (l'home) i l'infinit (Déu). Aquesta distància motiva l'existència d'una **contradicció entre el món real i el món ideal presentat per la religió i aquesta contradicció constitueix l'alienació religiosa.**

La moral religiosa reprimeix les tendències naturals dels individus, incitant a què sublimin llurs instints. Aquesta "moral cristiana" és l'expressió de la contraposició de l'home amb la natura i amb la seva pròpia naturalesa, però en lloc de resoldre el distanciament, la moral religiosa s'evadeix amb una actitud de rebuig cap a la naturalesa. Per a Marx, la religió no és simplement una "il·lusió intel·lectual" com era a Feuerbach, sinó que constitueix l'expressió de la falsedat del mode d'existència humana.

3. **Alienació política.** L'obrer, com a membre de la societat política burgesa, se sent alienat perquè se li fa tenir la il·lusió de què participa en la gestió de l'estat, fent-lo creure que els que governen fan la voluntat del poble. La política burgesa, lluny de representar els interessos dels obrers, només persegueix la justificació del poder polític burgès. En aquest sentit, la separació existent entre l'estat i la societat civil constitueix una altra forma d'alienació. És la ruptura existent entre l'home privat, integrant de la societat civil, i el ciutadà membre de l'estat. Aquesta escisió política de l'home constitueix la seva alienació.

Marx considera que el fonament de l'estat són els interessos econòmics, la substància de l'estat està constituïda per la propietat privada. En aquest sentit, la causa de l'alienació política es troba en l'existència de les classes socials, motivada per l'apropiació del poder per part d'una classe determinada. Mentre que la religió és la forma d'alienació sagrada de l'home, l'estat és la seva forma d'autoalienació profana.

Cal l'autonomia obrera respecte dels partits polítics burgesos i la creació d'una consciència proletària. Aquesta alienació serà superada per la **dictadura del proletariat**: només en una societat sense classes serà factible la gestió política en mans de l'única classe social existent, que ho farà de forma **autogestionària**. En la societat comunista no hi haurà alienació econòmica i, conseqüentment, la gestió política tampoc serà alienant. Ara bé, la història, de moment, s'ha "preocupat" de no donar-li la raó a Marx.

4. **Alienació social:** Les contraposicions entre individus particulars es poden resoldre; les dificultats apareixen quan hom intenta reconciliar les classes socials. Aquesta reconciliació no es trobarà en l'estat, ja que en ell únicament es produeix l'escisió de l'home entre individu privat i ciutadà. Per tant, sorgeix la pregunta: per què no es produeix la conciliació en la societat civil? En la societat civil –en el plànol de l'home privat– aquesta escisió es manifesta mitjançant l'existència de classes socials que s'oposen entre si. Marx descobreix, així, l'existència d'una alienació social, encara més profunda que l'alienació política. Si la societat civil fos harmoniosa, no

caldria la necessitat de crear un estat, ni establir unes creences religioses, l'única finalitat de les quals és compensar les injustícies de la societat civil.

L'alienació social neix de la idea il·lusòria de conciliació entre les classes socials enfrontades, que són fonamentalment dues: la classe burgesa, dominant en el plànol polític i posseïdora dels mitjans de producció i del doblers; el proletariat, la massa treballadora, la massa deshumanitzada mitjançant el treball. **En l'alienació social, es produeix una profunda escisió en l'essència de l'home; la seva essència es troba dividida, únicament participa d'una de les dues parts enfrontades.**

5. ***Alienació filosòfica:*** L'actitud del filòsof, que viu només en el pensament i que treballa exclusivament en el plànol intel·lectual sense prendre contacte amb la realitat és, segons Marx, una altra forma d'alienació. Hom s'adona d'aquesta contradicció en observar que el filòsof intenta resoldre els problemes sorgits en el plànol real, però els resol únicament en el plànol intel·lectual, irreal. Aleshores, s'imposa el pas de la teoria a la praxi per tal de resoldre aquesta alienació. És a dir, cal reorientar la filosofia. Amb això, Marx no vol dir que la filosofia hagi de deixar de ser teòrica, sinó que després de la teoria ve la pràctica. Conseqüentment, si la filosofia no dona aquesta passa més és estèril. És la Tesi XI sobre Feuerbach. Si s'ha descobert mitjançant la filosofia la situació alienada de l'ésser humà, s'ha de passar al canvi de la situació que ha produït aquesta alienació.

Finalment, la pregunta és: com se'n surt de l'alienació? Estrictament, la resposta és que només es pot sortir de l'alienació a través d'un acte revolucionari basat en la consciència de classe. L'alienació no només s'ha de conèixer sinó que s'ha de combatre. Hi ha dues formes principals de sortir de l'alienació; la primera és la creació d'una consciència de classe a través de la formació d'una comunitat d'interessos comuna a tots els oprimits. La segona és abolir les condicions que fan possible l'opressió, és a dir, fer la revolució.

VII. EL MANIFEST COMUNISTA.

Poc temps abans que esclatés la Revolució de 1848 (concretament a la primavera de 1847), Marx i Engels es van afiliar a la Lliga dels Comunistes i van participar al congrés (clandestí) de Londres del novembre de 1847 d'on va sortir l'encàrrec d'un *Manifest del partit comunista*. La Lliga dels Comunistes fou un grup molt petit però d'un gran activisme i partidari de la revolució a escala internacional. Precisament per això el grup fou desbaratat amb la Revolució de 1848 i molts dels seus membres obrers van patir llargues penes de presó. El text del *Manifest* vol fixar la posició del grup davant uns canvis revolucionaris que, poc o molt, s'intuïen generalment a Europa. En una primera redacció el text havia de tenir forma de catecisme (amb preguntes i respostes) però es va decidir donar-li una forma de manifest per accentuar-ne l'èmfasi. De fet, el text corresponia a un nucli molt minoritari i va tenir poca difusió. Quan va esclatar la revolució del 1848 molt poca gent l'havia llegit. La coneguda primera frase: "Un fantasma recorre Europa" ja dona una idea del que era en aquell moment el comunisme: una intuïció ambígua, fantasmagòrica, poc formulada, que Marx i Engels van voler concretar conceptualment.

El Manifest comunista és un text programàtic en què s'exposen:

- La teoria materialista com a concepció del món i de la història.
- La dialèctica com a doctrina del desenvolupament de la realitat.
- La teoria de la lluita de classes com a motor de la història.
- La missió històrica del proletariat com a creador d'una nova societat: la societat sense classes o comunista.

Però hi ha dues paraules que explícitament no apareixen en el *Manifest*: els conceptes *alienació* i *plusvàlua*. L'alienació havia estat tractada per Marx en textos anteriors i era un concepte tècnic de la filosofia hegeliana poc adient per a l'agitació política. La plusvàlua encara no havia estat definida. El context del *Manifest* és tant moral com econòmic. El capitalisme apareix com una ideologia que abans fou revolucionària (contra el feudalisme) però que ara és moralment injusta perquè provoca una explotació econòmica i econòmicament ineficient (perquè tendeix a crear monopolis i a augmentar la concentració de capitals). La classe obrera apareix com l'alternativa revolucionària a la misèria del capitalisme. Molt en resum el *Manifest* propugna 10 mesures de canvi social per transformar la societat.

1. L'expropiació de la propietat agrària.
2. Un impost sobre la renda de caire fortament progressiu.
3. L'abolició del dret d'herència.
4. La confiscació de propietats de tots els exiliats contrarevolucionaris.
5. La centralització del crèdit en mans de l'Estat.
6. La centralització en mans de l'Estat de tots els mitjans de transport i de comunicacions.
7. La multiplicació de les manufactures nacionals i dels mitjans de producció.
8. El treball obligatori per a tothom.
9. La combinació de l'explotació agrícola i industrial per tal de fer desaparèixer gradualment la diferència entre el camp i la ciutat.
10. L'educació pública i gratuïta de tots els infants i l'abolició del treball dels infants a les fàbriques.

Com es pot veure el *Manifest* fa demandes que no necessàriament són revolucionàries des de la nostra perspectiva. De fet, ni tan sols no demana una jornada laboral més curta. Però des de la "seva" situació històrica aquestes mesures significaven un trencament global amb el capitalisme. Per a un lector modern és sorprenent que Marx no fos conscient de canvis globals que implicaven, ja a l'època les noves tecnologies, amb innovacions com els ferrocarrils i, encara més, que reivindicés el treball "obligatori". El problema no és tant el que la lletra del text ens diu, sinó el que se'ns proposa. Marx s'ha adonat que el capitalisme –molt eficient des del punt de vista tècnic– és, però, intolerable moralment i agressiu des del punt de vista social. A l'època, els patrons dicten la seva llei a treballadors sense cap defensa sindical, acomiadats sense assegurances i sense drets quan han deixat de ser necessaris o s'han fet massa vells. Les dones i els obrers són explotats. Els barris són miseriosos. S'ha dit que la llibertat del proletariat al XIX era la mateixa que tenien les gallines quan hi ha una guilla al galliner. Per tant el *Manifest* no només vol expressar unes reivindicacions concretes, sinó sobretot donar testimoni de l'aparició d'un nou grup social, amb una concepció pròpia del món que ja no és la del liberalisme progressista.

Per enfrontar-se al sistema capitalista, Marx considera que no n'hi ha prou amb una reivindicació dels drets socials dels obrers. Cal sobretot el que anomena *consciència de classe*, una forma autònoma i pròpia de comprendre la situació dels oprimits des de la

perspectiva de la lluita de classes. L'important del *Manifest* no és què diu literalment sinó les possibilitats que obre: les noves eines de comprensió del món. Si volem transformar el món, primer que tot, comprendre'l i cal – a més- prescindir de falses lectures moralitzants. *La lluita de classes no és entre "bons" i "dolents" sinó entre opressors i oprimits, que no és –ni de lluny- el mateix. L'obrer no és un ésser moral, sinó un individu explotat.* I l'explotació durarà tant com duri la incomprensió de la seva situació objectiva. La lluita de classes no és un problema moral sinó la conseqüència inevitable d'unes estructures econòmiques irracionals i opressives. Cal que el proletariat sigui conscient de les lleis econòmiques que ha imposat el capitalisme i actiu en conseqüència perquè sense comprensió no hi ha acció. El *Manifest* deixa definitivament enrera la comprensió "moralitzant" de la història – la que continuaran mantenint els anarquistes- per adoptar un nou punt de vista "economicista" que Marx identificarà –avui sabem que erròniament- amb la ciència.

RESUM DE LES IDEES BÀSIQUES DEL MANIFEST COMUNISTA.

- 1.- L'afirmació de les lluites de classes com a clau de la història humana.
- 2.- L'afirmació que l'Estat és essencialment una institució de classes que expressa la voluntat de la classe econòmicament dominant. L'Estat és una superestructura política sobre l'estructura econòmica bàsica, que correspon a l'etapa assolida en el desenvolupament de les forces de producció.
- 3.- La caracterització de la naturalesa essencialment expansiva del capitalisme, basada en el desenvolupament progressiu de les forces de producció i en la necessitat consegüent de mercats i de fonts de matèries primeres sempre més grans.
- 4.- Posar en evidència les "contradiccions" que implica el fet que el poder de compra de les nacions avançades no hagi augmentat prou per absorbir el creixement de la producció en la indústria capitalista, i per això sorgeixen crisis periòdiques dominades només mitjançant la destrucció en gran escala dels instruments de producció.
- 5.- Prova de la necessària creació del proletariat dins el sistema de producció de la indústria capitalista i, amb això, la desaparició de les diferents especialitats artesanes en els diversos tipus de treball, mitjançant l'aplicació creixent de les màquines i la reducció dels obrers a una situació que no és diferent a la de les simples mercaderies.
- 6.- Afirmació de la tendència a què la classe obrera, en ser destruïda l'especialització, baixi més i més fins a un nivell de pura subsistència; tendència agreujada per les limitacions del mercat i per les crisis periòdiques de manca de treball.
- 7.- Posar de manifest la tendència de les classes intermèdies –la petita burgesia- a quedar aixafada entre el proletariat i la burgesia en augmentar la concentració

del capital, que aboca cada cop més les classes subalternes a les fileres del proletariat.

8.- Afirmació de la gran importància que té el desenvolupament dels sindicats obrers entre el proletariat, primer en àrees petites, però avançant fins a ser l'expressió d'una nova classe, amb el despertar corresponent de la consciència política.

9.- Reconeixement dels serveis prestats al proletariat pels intel·lectuals i pels membres de les classes dirigents que es passen a la banda del proletariat, sigui perquè han entès la naturalesa del moviment històric o perquè s'han trobat en aquest grup.

10.- Acceptació del caràcter nacional de la lluita contra la burgesia malgrat que augmenta el caràcter cosmopolita del capitalisme.

11.- Contrast entre el proletariat revolucionari i totes les altres classes socials rebels anteriors perquè mentre les classes anteriors podien viure i augmentar la seva importància dins l'ordre social existent, el proletariat forçosament ha de trencar amb aquest esquema a causa de la seva misèria creixent.

12.- Afirmació que el sistema burgès depèn tant de l'acumulació progressiva de capital com de la destrucció periòdica (crisis) d'aquest capital, degut a que els desequilibris tendeixen a fer-se cada cop més grans.

VIII. Socialisme i comunisme.

“Pel que fa a mi, no em pertoca el títol d’haver descobert l’existència de les classes a la societat moderna, ni tan sols el d’haver descobert la societat de classes (...)El que jo vaig aportar de nou fou demostrar: 1.- que l’existència de les classes està vinculada únicament a fases particulars, històriques, de la producció, 2.- que la lluita de classes ens mena directament a la dictadura del proletariat, 3.- que aquesta mateixa dictadura només constitueix la transició a l’abolició de totes les classes i a una societat sense classes”.
(Carta de Marx a Weydemeyer, 5 de març 1852)

És fàcil adonar-se que, en la teoria marxiana, la dictadura de proletariat no era pensada com el que finalment va acabar essent en la seva forma leninista (una dictadura sanguinària, exercida de forma despòtica per funcionaris d'un partit únic profundament corruptes i adreçada en primer lloc contra els obrers), sinó com una fase d'extensió de la llibertat real per a tothom.

Socialisme i comunisme són en el pensament marxista les formes d'expressió del poder obrer. Marx considera que el socialisme, és a dir, la propietat social dels mitjans de producció, és la forma d'organització de la societat que ha de venir com a conseqüència de la lluita obrera i del mateix desenvolupament del capitalisme. La propietat privada dels mitjans de producció, a la llarga, serà, a parer de Marx, incompatible amb l'extensió de la producció i el mateix sistema petarà.

Marx és historicista i, en conseqüència, creu que l'arribada del socialisme es veurà ajudada per la mateixa estructura de la societat capitalista. En el capitalisme, cada vegada creix el paper del capital; inevitablement, cada cop hi haurà més grans empreses i els petits empresaris s'arruïnaran. Així, finalment, el nombre de treballadors serà tan gran –i el de burgesos tan reduït– que arribarà la revolució socialista. El propi capitalisme haurà engendrat, doncs, les condicions de la seva pròpia derrota. La classe obrera és, en definitiva, una conseqüència de la burgesia capitalista i industrial. Són els fabricants els qui han creat la classe proletària –que viu als barris industrials– i portant a la ciutat els pagesos arruïnats. Sense les fàbriques que necessiten mà d'obra mai no hauria existit el proletariat, que, en definitiva, té com a missió històrica acabar amb la classe burgesa. L'extensió de la producció i del consum acabarà posant les condicions que fan innecessària a la burgesia.

Ha de quedar clar que, per a Marx, el capitalisme havia estat, en un moment històric concret, intrínsecament revolucionari, com diu ell mateix al *Manifest comunista*. Els capitalistes eren revolucionaris quan trencaven amb l'aristocràcia feudal i quan buscaven noves matèries primeres i nous mercats arreu del món. El capitalisme fou revolucionari perquè es fonamentava en la competència i en la innovació i trencava amb qualsevol tradicionalisme. Constantment havia de buscar nous productes, noves idees, nous mercats. Mentre el feudalisme era un sistema polític tancat i conservador, el capitalisme és obert i innovador. El capitalisme, a més, és revolucionari perquè estrictament és "immoral". No li importen per a res ni les tradicions, ni els costums, ni les religions, ni el medi ambient, ni accepta els límits que suposa el bé comú. S'estén d'una part a l'altra del món i arreu imposa el mateix model de pensament: la primacia del diner, la competència, la valoració de les coses per la quantitat... Però a aquest capitalisme li ha nascut una contradicció necessària que mostra com, en realitat, no és democràtic. L'obrer miserós i oprimat a la fàbrica palesa que el capitalisme és incompatible amb els drets de la immensa majoria de la població perquè, per al capital, l'obrer només és un instrument per a aconseguir beneficis però no és una finalitat. L'obrer no val per ell mateix sinó com un producte. La seva força de treball es pot valorar com una mercaderia qualsevol.

Lla democràcia liberal és, en realitat, una dictadura de la burgesia; per això, el socialisme haurà de ser una dictadura del proletariat. Els burgesos fan les lleis segons les seves necessitats i conveniència. En realitat, només els capitalistes i els propietaris tenen drets. Només ells poden tenir prou diners per a fer partits, propaganda... Per això, la revolució socialista haurà de trencar amb l'estructura jurídica (lleis) i cultural (educació...) del capitalisme i instaurar unes noves regles de joc.

Per a Marx el socialisme implica dues coses:

1. Abolició de la propietat privada, substituïda per la propietat social dels mitjans de producció.
 2. Dictadura del proletariat (però, atenció: no del "partit del proletariat"!)
- entesa com a democràcia de la majoria.

El capitalisme és una dictadura de la burgesia i l'Estat un instrument per exercir el poder. Per això la presa del poder per part de la classe obrera haurà de ser violenta. El proletariat instaurarà el seu propi –i diferent– model d'Estat. S'anomena "dictadura del proletariat" aquest període (que Marx considerava transitori) en què la classe obrera prendrà el poder i el socialitzarà, expropiant l'antiga classe burgesa. Però la dictadura del proletariat –o

socialisme- només és una fase fins a la definitiva desaparició de l'opressió de l'home per l'home: el comunisme.

Mentre hi ha govern (sigui representatiu de la classe social que sigui) hi haurà opressors i oprimits. Per això la història humana és la història de la lluita de classes. En la democràcia burgesa hi ha una classe dominant (la burgesia) i una classe dominada (el proletariat). Amb la dictadura del proletariat, els antics oprimits explotaran els explotadors. Només en el comunisme desapareixerà l'opressió de l'home per l'home. En definitiva, el comunisme ens permetrà ser persones i no objectes o eines. Vindria a ser la fase final de l'emancipació i ja no hi ha alienació. *La superació de la propietat privada és l'emancipació plena de tots els sentits i qualitats humanes. El comunisme, en tant que superació de la propietat privada, és la reivindicació de la vida humana real (...) el comunisme és l'humanisme conciliat amb ell mateix mitjançant la superació de la propietat privada* ("Manuscrits econòmico-filosòfics", p.201). En definitiva, el comunisme és una situació nova tant en el nivell de l'antropologia (perquè implica la possible existència d'un home nou, no oprimat ni opressor) com de l'ètica (perquè implica una manera de comportar-se plenament humanitzada). Fins ara, l'home ha estat convertit en un ésser miserable, angoixat, que només valia en tant que podia ser usat com a força de treball. El comunisme com a final (utòpic?) de l'opressió representa l'alliberament de l'home com a ésser social. Cal dir que, per al Marx més madur, el comunisme és més aviat un horitzó: està al final del procés, però mai no s'hi arriba. De fet, un "estat perfecte" que aturi la història sembla poc dialèctic i més propi de les utopies que d'un coneixement amb pretensions científiques.

"Comunisme" vol dir el final de la misèria humana i el principi de la llibertat. "Dictadura del proletariat" és la fase transitòria que després de la revolució socialista ens ha de portar al comunisme. Marx deixà d'usar la paraula "comunisme" i fins tot pràcticament va esborrar el concepte de "dictadura del proletariat" des del moment que —a Londres— decidí dedicar-se l'estudi de l'economia capitalista, potser perquè considerava que aquesta fase era l'element utòpic del seu plantejament. A més el mateix nom de "dictadura del proletariat" s'associava a una forma violenta i repressiva. De vegades s'ha suggerit canviar el nom de "dictadura del proletariat" pel de "democràcia de la majoria" (Gramsci) però el fet continua essent el mateix i Marx va creure sempre que la dictadura del proletariat necessitaria la violència per a imposar-se, tal com ho havien fet els jacobins en la revolució francesa. En qualsevol cas, la desaparició dels entrebancs que impedeixen a cadascú ser ell mateix i instaurar el comunisme impliquen educar una mena d'home que fins ara no ha existit.

En la societat capitalista, uns homes només tenen drets i uns altres només tenen deures. En canvi, **en la societat comunista cadascú produeix segons les seves possibilitats i rep segons les seves necessitats.** Això, però, constitueix el costat més utòpic del marxisme.

<i>Diferències entre capitalisme liberal i socialisme marxista</i>	
<u>El capitalisme liberal</u>	<u>El socialisme marxista</u>
Individualista	Col·lectivista
Partidari de la competència i del mercat	Partidari de la planificació centralitzada
Partidari de les diferències individuals	Partidari de la igualtat
Defensor del mercat com a únic àrbitre	Defensor de l'Estat com a instrument d

d'un Estat no intervencionista. ("Est mínim")	regulació i del partit revolucionari. ("Est màxim")
Partidari de la llibertat com a dret individual a la diferència	Partidari que la llibertat estigui supeditada a la igualtat
Defensor de la tecnologia com a motor de la història	Defensor de la lluita de classes com motor de la història

IX. Hi ha una ètica marxista?

Marx detestava l'ús de paraules com "ètica" o "moral" perquè les considerava formes d'hipocresia i pures mentides interessades. La moral per a Marx era una forma de "falsa consciència" o, en el seu propi vocabulari, una forma d'*ideologia*. La moralitat, com la religió i com el dret, és un sistema d'idees al servei de la justificació d'un sistema d'interessos socials. La moralitat és objectivament "interessada" i acientífica. Constitueix una imposició de les classes dominants que manipulen, a través de la por, els desigs humans. La suposada moralitat no analitza la vida dels individus autèntics i reals, sinó que només té valor per reprimir els intents de canvi o d'alliberament que fan els oprimits. Les idees morals i religioses no són neutrals sinó que tenen un significat de classe. Són formes d'alienació. Allò que per als pobres està prohibit, els burgesos ho fan amb tota impunitat. El càstig als delictes dels pobres és increïblement més dur que el que reben els poderosos. A més, l'ètica prohibeix o potencia allò que convé interessadament a la classe social que té el poder, no el que objectivament convindria a tota la humanitat.

Però, més enllà de la crítica a la hipocresia que s'amaga en l'ètica com a eina de classe, en Marx hi ha un tarannà que hom podria considerar com a moral; entenent com a tal una profunda crítica de la societat i una solidaritat de fons envers els oprimits. Marx no considera que els obrers siguin "bons" sinó que estan oprimits; en conseqüència, si bé la classe obrera no és moral –ni immoral– en tant que classe, com a mínim té el dret –i l'obligació– d'expressar la seva protesta. Per a Marx allò que és moral no és subordinar-se a una llei repressora i aliena als interessos de la majoria de la població, sinó lluitar-hi en contra.

Si Marx només fos un sociòleg no li caldria una ètica. Però si Marx té un element "profètic", l'anunci d'una societat que ha de venir necessita també una moral (en la mesura que no hi ha "utopia" sense un ideal de bé implícit o explícit). Fins i tot un anticomunista visceral com el gran clàssic liberal Karl Popper reconeix la validesa del que ell anomenava *marxisme moral* (capítol XXII de *La societat oberta i els seus enemics*). Segons Popper, Marx (com tots els socialistes romàntics), combat el capitalisme per raons ètiques perquè el troba radicalment immoral, opressiu, mancat de llibertat. I aquest anhel, recollit de l'esperit de la revolució francesa, és bo, alliberador i creatiu. Com diu Popper a l'últim paràgraf d'aquest capítol: *Aquest radicalisme moral de Marx es el que explica la seva àmplia influència i és, per sí mateix, un fet altament encoratjador. Aquest radicalisme moral encara està viu; la nostra tasca ha de consistir a fer-lo perdurar, a evitar que segueixi el mateix camí que haurà de seguir el seu radicalisme polític. El marxisme "científic" ha mort, però ha sobreviscut el seu sentit de la responsabilitat social i el seu amor a la llibertat.* Popper va diferenciar molt bé (els anys 1940-1945) els dos aspectes del marxisme:

- Per una banda hi ha l'aspecte de "profecia històrica" del marxisme, que ha fracassat rotundament. El socialisme no és inevitable, ni està escrit en cap llei de la història, ni els obrers no han optat per la revolució.
- Però per altra banda, el marxisme és un crit contra la injustícia, una protesta en nom de la immensa majoria que viu una vida d'explotació. Quan Mao Zedong afirmava que *"sempre hi ha una raó per revoltar-se"* i quan Ernesto "Che" Guevara deia que *"el revolucionari veritable està mogut per ideals d'amor"*, feia referència a aquest marxisme moral.

S'ha dit que, estrictament, no hi ha una moral marxista, més enllà d'una certa idea de compassió. Així, per exemple, Norbert Bilbeny, a *Humana dignidad* (1990) publicat l'endemà de la caiguda del mur de Berlín, escriu: *Ante todo la pregunta es si se puede hablar de una ética marxista. Creo que la respuesta es negativa si entendemos por ética una filosofía moral y no simplemente un punto de vista moral. El hecho, por otra parte, de que haya existido un marxismo ético –y aquí "ético" tiene el énfasis de moral- no nos autoriza a hablar de una ética marxista en sentido estricto.* Per a Bilbeny el problema és senzill. Com que Marx mai no va parlar d'ètica, llavors senzillament no hi ha ètica marxista: *so pena de que se crea en un marxismo sin Marx.* Però aquesta és una posició formalista. A més, el marxisme va continuar existint molt més enllà de Marx. Que Marx no tingui un llibre estricte d'ètica no vol dir que no hagi emprat conceptes morals (especialment el de llibertat) i que no ho hagués fet d'una manera perfectament coherent. El que passa és que *Marx –de la mateixa manera que no és un economista, sinó un crític de l'economia- tampoc no és un moralista (que d'això a l'època victoriana ja n'hi havia prou i massa!) sinó un crític de la moral.*

L'element moral del marxisme està intrínsecament vinculat a la crítica econòmica i política. No és una ètica de la compassió –com la cristiana- sinó que prové del coneixement de l'economia. Engels, al pròleg de *La misèria de la filosofia* de Marx (publicada pòstumament, 1884), ho planteja així: *Segons les lleis de l'economia burgesa, la major part del producte no pertany pas als treballadors que l'han creat. I nosaltres diem llavors: és injust, això no ha d'ésser, això no té res a veure amb l'economia. Nosaltres no diem solament que aquest fet econòmic està en contradicció amb el nostre sentiment moral. Marx no ha fundat mai sobre això les seves exigències comunistes, sinó sobre l'esfondrament necessari que es consumeix sota els nostres ulls cada dia més, de la forma de producció capitalista. Ell s'acontenta amb dir que la plusvàlua es compon de treball no pagat. És un simple fet.*

Quan Marx detecta un fet que li sembla intrínsecament en la base de la misèria social (l'explotació de l'home per l'home) podria haver fet dues coses: un discurs moralista de caire reformista (com el dels socialistes utòpics i el dels utilitaristes radicals) o un discurs amb pretensions de científicitat. En el primer cas, Marx hauria practicat la virtut de la *filantropia*; però ell pretenia tenir efectivitat política. No es tracta, per tant, de quedar-se en el nivell de la denúncia. Cal avançar envers la comprensió. Cal estudiar científicament l'economia per comprendre les arrels de la realitat i per transformar el món. *Si el sentiment moral de la massa qualifica un fet econòmic, com antigament l'esclavitud o la servitud, d'injust, això significa que aquest fet ha sobreviscut a sí mateix.* Dit d'una altra manera, potser alguns fets socials, que ahir van ser necessaris o comprensibles en un determinat context, avui se'ns presenten com a intolerables i brutals precisament perquè formes opressives han continuat funcionant quan ja no eren ni necessàries ni justificables. El que

caldrà fer, doncs, no és limitar-se a lamentar-los sinó estudiar l'opressió en el concret, plantejant-nos per què s'ha produït i quines condicions socials i econòmiques l'han fet possible. *Fer la crítica de l'economia és per a Marx fer també la crítica de la moral. Per això, si hi ha ètica en Marx és una ètica materialista: cal buscar en les condicions econòmiques i materials l'explicació racional a la situació (injusta, immoral, degradada) dels treballadors del seu temps.*

X. Elements per a comprendre la crítica al marxisme avui : un debat.

El marxisme avui ha fet fallida conceptual i pràctica. Resulta un anacronisme històric, un error filosòfic i quasi una curiositat política, tot i que encara sigui objecte d'estudi acadèmic. La caiguda del mur de Berlín (1989), la desintegració de l'URSS (1991), les màfies polítiques instal·lades al poder en molts països excomunistes, les diverses guerres provocades per la desintegració del sistema soviètic (Iugoeslàvia, Txetxènia...) etc. fan difícilment defensable aquest sistema. En termes quasi popperians podríem dir que la història ha "falsat" el sistema (si no fos que per a Popper la història no és falsable, perquè no és ciència – a diferència de la historiografia).

Filosòficament la doctrina de Marx –com les de Nietzsche i Freud- formen part del que es podrien considerar *terribles simplificacions*. El seu èxit prové de la seva extrema simplicitat. Resulta fàcil i atractiu –i sobretot consola!- pensar un món que es pot explicar amb molt pocs elements (primacia de l'economia, infraestructura, alienació...). Des del punt de vista psicològic gairebé referma –amb un vocabulari més sofisticat- intuïcions populars molt generalment sentides. Sembla de sentit comú atribuir les nostres misèries a l'economia i al fet que algú ens oprimeix, per comptes d'assumir les nostres pròpies responsabilitats. Tant li fa que en realitat l'economia i la societat siguin molt més complexes del que va pensar Marx. En definitiva, el sentit comú resulta bastant inútil en ciència: per al sentit comú la terra és plana.

L'error central de Marx està en haver volgut convertir la política en una ciència (la ciència de la història) obviant que en la política són centrals els elements subjectius (emocions, voluntat...) que no tenen cap paper apreciable en les ciències.

Marx havia anunciat, a més, la desfeta inevitable del capitalisme, víctima d'una mena de col·lapse intern que anomenava "caiguda tendencial de la taxa de beneficis". Això no s'ha produït de cap manera però és indubtable que l'estat capitalista s'ha beneficiat de la crítica socialista que l'ha fet transformat profundament. Avui em tots els països capitalistes desenvolupats, l'Estat controla més del 50% de l'economia. En certa manera el capitalisme s'ha socialitzat en la mesura que també les classes obreres i populars han entrat en el consumisme.

Per a Marx era inevitable la "pauperització" dels treballadors que estaven condemnats per la suposada perversitat d'un capitalisme rapinyaire a ser cada cop més pobres. No només no ha passat això, sinó que els treballadors cada vegada estan més integrats en el consum. El nivell de vida de les classes populars i –sobretot- el de la pagesia ha estat al segle XX el més alt de tota la història humana perquè s'han pogut beneficiar de la tecnologia i dels progressos sanitaris. De fet, el capitalisme no podria sobreviure sense el consum massiu a gran escala de les classes populars,. Fins i tot al tercer món el nivell de consum creix cada cop més, malgrat les oligarquies tribals i militars.

Marx defensava erròniament que el proletariat era el subjecte de la història i la classe social del pervenir. De fet, però, cada vegada hi ha menys obrers industrials i, per contra, les màquines ocupen el seu lloc. En el futur el proletariat serà substituït per l'ordinador i els robots (i no és casualitat que la paraula "robot" vingui del txec "robota": treballar).

Tampoc la concepció materialista de la història i el materialisme dialèctic no han sobreviscut. Sabem que no és l'economia la que marca la història sinó que –ben al contrari– la manera de pensar dels humans (i el seu nivell tecnològic) provoca una determinada manera d'actuar. Pel que fa a la dialèctica és un tipus de pensament subjectivista en la mesura que el nucli de la dialèctica és el pas de la quantitat (més) a la qualitat (millor); i això no depèn de lleis objectives sinó de la subjectivitat.

El marxisme ha estat històricament viscut una dictadura i –a més– ineficient. No és correcte afirmar que el comunisme "autèntic" mai no es va realitzar i que l'estalinisme és una degeneració autoritària del marxisme. La dictadura del proletariat està explícitament en Marx i el seu desenvolupament (avui òbviament fracassat) forma part de la teoria marxista. Fets que Marx va menysprear, com la degradació del medi ambient, la crisi ecològica i la pol·lució atmosfèrica, avui són, en canvi, centrals en una política que vulgui considerar-se progressista. Com a profeta històric, Marx va ser un desastre.

Gerard Vilar a l'article "Nada está bien: sobre la vigencia de Marx" (Revista *Enrahonar*. UAB), resumeix quatre tesis fonamental de Marx que avui han quedat fora de joc:

1. *La filosofia de la història*: és erroni creure que la història té un sentit i una lògica predeterminats i que no podem fer res més que reconèixer-ho.
2. *L'existència d'un subjecte col·lectiu*: el proletariat no ha resultat ser l'encarregat de l'emancipació col·lectiva del conjunt de la humanitat.
3. *La revolució com a acte violent i com a dictadura del proletariat*: no s'ha produït un acte radical d'expropiació dels expropiadors.
4. *El comunisme*: la història no ha culminat en una societat lliure i feliç –si és que ha culminat.

Les crítiques més radicals han vingut, però, del liberalisme polític. Molt en resum –i seguin Peter Berger a *La revolució capitalista* (1989) s'ha fet evident que:

- Existeix una relació intrínseca entre el socialisme i la burocratització creixent de l'economia.
- Existeix una relació intrínseca entre el socialisme i la ineficàcia econòmica.
- Existeix una relació intrínseca entre el socialisme i la forma autoritària de govern.
- Existeix una relació intrínseca entre el socialisme i el producte totalitari d'una societat moderna.

Analitzant el nivell de vida de les societats de l'Est d'Europa resulta obvi que el marxisme ha estat la via socialista al subdesenvolupament. L'extensió de la societat informatitzada al mateix temps que socialitza l'economia i les relacions humanes (globalització) fa simplement que el marxisme hagi quedat com un moviment empíricament fracassat.

En aquest sentit, Fukuyama ha pogut parlar de la fi de la història. Senzillament, el liberalisme ha triomfat arreu del món; les masses dels països oprimits per dictadures comunistes –o per burocràcies socialdemòcrates- demanen arreu més llibertat individual, menys control del govern en les seves vides privades i menys reglamentacions. Empíricament pot demostrar-se que el mercat tendeix a disminuir les ineficiències, mentre que l'Estat tendeix a augmentar-les. Allí on liberalisme no ha triomfat només hi ha dictadures brutals o sistemes teocràtics. I no consta que cap dels crítics del capitalisme trobi meravellós viure com un filipí –o com una dona- a Aràbia Saudita o al Iemen del Sud. Ni és el mateix passar les vacances a Cuba que viure el "període especial".

Quan es diu que "la història ha acabat" cal entendre bé la frase. No significa que hagin deixat de "passar coses". Vol dir, més senzillament, que les coses que passen ja no es poden comprendre amb l'instrumental marxista, sinó que cal comprendre-les des de la tecnologia, la teoria de sistemes, el liberalisme polític... La història s'ha acabat perquè la manera d'explicar-la i els desigs de la gent tendeixen a coincidir amb les propostes de la societat liberal. Els conceptes que ens forneix el marxisme estan oscats i han passat avall, com la societat industrial del XIX que Marx va conèixer. Això, de fet, ja havia succeït altres vegades. Els conceptes bastits per l'Imperi Romà tampoc no ens expliquen res de la societat del Renaixement o de la nostra. De la mateixa manera el marxisme –específicament el que es va construir a millor glòria de l'imperi rus- és perfectament inútil per a descriure la societat contemporània.

Que la història ha acabat significa, senzillament, que hi ha un ampli consens social a nivell mundial, per tal de considerar que el liberalisme no com una solució universal de caire màgic, sinó com l'únic camí practicable. Però el marxisme continua essent un ideal intel·lectual, una baula més en la tradició igualitària occidental. Al cap i a la fi, segons els *Fets dels apòstols*, els primers cristians també ho tenien tot en comú... i el marxisme –com ho demostra la seva última síntesi amb els grups cristians d'esquerres en les guerrilles llatinoamericanes- és, en definitiva, un darrer fruit de la tendència igualitària. Potser la contradicció entre la tendència a la igualtat (socialisme) i la tendència a la llibertat (individualisme liberal) forma part de l'entranya mateixa dels humans. El marxisme avui és una teoria morta i enterrada al mur de Berlín però potser en el futur es veuran nous moviments igualitaris que el renovin, adaptant-lo a les circumstàncies tecnològiques del futur.

El nucli de l'ètica marxista és la lluita de classes. Només cal una lectura del *Manifest* per veure que conceptes com "justícia" o "llibertat" no són neutres, sinó que expressen la situació d'opressió. Es reivindica allò que ens manca i es lluita per allò que se sent com una manca a la nostra vida. La crítica revolucionària del que existeix es fa en nom dels qui pateixen i, per tant, no és neutral.

Lev Trotski, a *La seva moral i la nostra* (citat per l'edició mexicana, Ediciones de Clave, 1939) escriu que el marxisme és una moral *d'arrel terrestre*; no creu en un món pur i perfecte ni en veritats eternes, sinó que arranca de l'anàlisi del que existeix, que és contradictori i canviant. És significatiu que Trotski esmenti com antecedents de l'ètica marxista el sensualista i epicuri anglès del segle XVIII Shaftesbury (que condueix a Darwin) i Hegel (que ens porta a Marx) *Pero una vez desprendida de los cielos, la moral tuvo necesidad de raices terrestres. El descubrimiento de esas raices fue una de las tareas del materialismo. Después de Shaftesbury, Darwin; después de Hegel, Marx. Invocar hoy*

las "verdades eternas" de la moral es tratar de hacer que la rueda de vueltas al revés" (p.12).

El marxisme no és "amoral" sinó una "moral de classe" que concep el món com una realitat concreta que ha de ser transformada fins a realitzar de debò per a tothom –i no en la teoria, o només per a alguns- el trilogi de la revolució francesa que és "llibertat/igualtat/fraternitat". Per això el marxisme és una crítica i no una justificació de l'existent. Al seu clàssic *Discorrendo di socialismo e di filosofia* (1897) Antonio Labriola (1843-1904), el fundador del marxisme italià diu: *Allò que els ideòlegs del socialisme anomenen el mal, allò contra el que combat el bé, no és una negació abstracta, ans un sistema dur i fort de coses reals: és la misèria organitzada per produir riquesa. Ara bé, els materialistes de la història són tan poc tendres de cor com per afirmar que en aquest mal troben precisament la molla del pervindre, és a dir, que la troben en la rebel·lió dels oprimits i no en la bondat dels opressors* (Carta VIII). En l'obra de Marx, doncs, no hi ha una moral de la compassió sinó de la comprensió i no hi ha una moral de la justificació sinó de l'acció.

Però, més en el concret, podem descobrir en Marx algunes aportacions morals de primer ordre:

1. Marx fa una crítica del poder com eina de classe. Defensa que les relacions humanes no són neutrals sinó que estan determinades pel fet primari del poder. Les lleis no són neutrals, sinó instruments de classe, al servei d'interessos concrets –i fins i tot massa concrets. Però contra el que de vegades es diu en el marxisme soviètic, Marx no es limitava a discutir el poder en les superestructures polítiques o jurídiques. Marx fa, per exemple al *Manifest* una crítica radical a la família com a lloc on el poder del pare priva la llibertat dels fills i, sobretot, de les dones. Per a Marx el poder no és quelcom que passa "a dalt" sinó que ha de ser criticat arreu: també en la forma com s'exerceix "a baix" i com l'exerceix cadascú de nosaltres.
2. És una crítica de la religió considerada com a falsa consciència. Marx, com els positivistes del seu temps és "meliorista" creu que la ciència i el progrés ens faran també millors moralment. Però aquesta millora passa per la denúncia de la religió com a falsa consciència. La religió, seguint la tòpica imatge de Feuerbach, ve a ser com uns caminadors que potser serveixen per tal que l'infant aprengui a caminar però que després cal llençar. Es pot tenir una primera imatge del món a través de la religió, però ha estat superada per la ciència, més objectiva i alliberadora.

Marx és un crític de l'ètica en la mesura que la burgesia intenta amagar la immoralitat bàsica que és l'explotació de l'home per l'home. Denunciar aquesta ètica mistificadora és ajudar a l'alliberament en el concret. Però podríem aprofundir més en l'ètica del marxisme com a proposta d'alliberament amb llums i ombres:

- Marx considera que cal plantejar l'ètica com una filosofia de la praxi, és a dir, com una crítica del concret. La "veritat" o la "justícia" només existeixen encarnades en situacions històriques concretes i és allí on cal discutir-les.

- Marx és un defensor de l'idea de progrés. Creu que la tècnica i la ciència ens menen a un futur millor encara que, per arribar-hi, calgui el patiment i l'explotació. Fins i tot fou absolutament "cec" davant problemes com la contaminació o l'imperialisme anglès a l'Índia que li semblaven exigències del progrés.
- Marx és –com Epicur (a qui va dedicar la seva tesi doctoral)- un hedonista. Considera que si cal lluitar contra el capitalisme –i contra la religió- és perquè neguen el plaer de viure i la llibertat real a la immensa majoria de la població (oprimida en la fàbrica i atemorida a l'església). La defensa del comunisme com a "regne de la llibertat" cal entendre-la en aquest sentit.

Òbviament, el marxisme ha comès també greus errades d'índole moral. Potser el primer fou creure que era un socialisme "científic" i que, com a ciència seriosa, podia prescindir de la moralitat, quan en realitat fer-se socialista o comunista és una qüestió de voluntat, que és quelcom que va més enllà de l'àmbit científic.

Cal assenyalar sobretot dues insuficiències morals del marxisme: el seu vessant teològic i la seva ceguesa pseudomoderna i etnocèntrica davant els nacionalismes.

En certa manera, el marxisme és una quasi-religió o una "ideologia de salvació", més creguda com a fe que no pas reflexionada racionalment. Com en les religions, el marxisme s'ha construït amb profetes (Marx, Ho, el Che...) i sacerdots (Lenin, Fidel...) L'esquema profeta/sacerdot és clàssic en les religions (Moisès/ Aaron/Mahoma- Alí, Jesús/Pau) i el marxisme sovint ha tingut una estructura eclesiàstica (executiva del partit com a cardenals, comitè central com a bisbes, militants com a missioners, obrers vistos com a fidels o com a pagans que cal convertir...). No és casualitat que l'esfondrament del marxisme hagi vingut en paral·lel a la desaparició dels personatges "profètics" del tercer món (Ho, el Che, Samora Machel...) substituïts per buròcrates grisos –a més de corruptes. Potser el marxisme podia convèncer algú quan estava encarnat per personatges messiànics, però difícilment ha pogut fer la competència a les esglésies tradicionals amb personatges funcionaris. Avui la política és més gestió d'interessos que lluita de conceptes i, en aquest sentit, els partits comunistes han representat el pitjor del pensament eclesiàstic (inquisició, ofegament de la crítica) sense eficiència en la gestió.

És també digne d'anàlisi la mentida que hi ha rera l'aspecte suposadament internacionalista del marxisme. Marx i Engels creien que els obrers no tenen pàtria i que la revolució per a triomfar havia de ser internacional. Una de les coses que més admiraven en el capitalisme és la seva capacitat per a trencar les barreres dels mercats nacionals. De la mateixa manera, segons Marx els obrers no tenen pàtria perquè a tot arreu estan explotats i, en conseqüència, s'han d'unir per sobre de les fronteres. Per a Marx, l'internacionalisme era un valor humanista del comunisme. Però aquest internacionalisme mai no es va portar a la pràctica; ben al contrari, el marxisme soviètic fou una màscara de l'eslavisme imperialista i xovinista rus. Mai, ni per excepció, cap partit comunista va triomfar enlloc per internacionalista sinó –ben a l'inrevés- per nacionalista, fins al xovinisme. El partit bolxevic rus de Lenin va fer la revolució per defensar la nació russa oposada a la I Guerra mundial. I la II Guerra mundial a Rússia s'ha anomenat sempre "gran guerra pàtria". El partit comunista xinès amb Mao fou bàsicament el partit nacional en la guerra antijaponesa. El mateix es pot dir del Partit del Treball de Vietnam contra els francesos i els nord-americans. També el partit comunista francès fou "el partit de la resistència" contra els alemanys (*le socialisme aux couleurs de la France*) i el partit comunista italià fou el partit

nacional contra Mussolini. De la mateixa manera Fidel Castro es presenta a Cuba com un patriota, i a Catalunya el PSUC fou un partit nacional i antfranquista català. La suposada solidaritat obrera en realitat no ha existit mai més enllà de les consignes i els mítings. Quan un partit comunista s'ha presentat com a internacionalista ha fracassat sempre (Anglaterra, Suècia) potser perquè els obrers tendeixen a creure que, posats a anar malament, sempre es pot anar pitjor quan la teva economia està dominada per forasters o quan et solidaritzes amb competidors. En aquest sentit el marxisme va dir una cosa (internacionalisme) i en va fer estrictament una altra (nacionalisme imperialista). De fet el trencament intern del bloc comunista ve ser en l'època de Krushov per raons nacionalistes (Rússia i Xina es perfilaven com a grans potències imperials).

És un fet empíric que el marxisme no va resoldre cap problema nacional sinó que els va "congelar" i van tornat a sortir qüestions nacionals (a l'ex-Igoeslàvia, a l'interior de Rússia...) tan aviat com el poder soviètic va fer crisi. El nacionalisme (potser més "biològic") ha demostrat ser més persistent que el socialisme. I la crítica marxista als nacionalismes ha restat com una retòrica al servei de nous imperialismes (Xina, Rússia) que no són sinó immenses "presons de pobles".

XI. El problema de l'humanisme en Marx.

Recordem que, de vegades, els estudiosos de Marx distingeixen dos períodes en la seva obra:

- *El jove Marx*, que correspon als textos anteriors al 1848, seria un filòsof de caire neohegelianista i humanista
- *El Marx madur* -o segon Marx- que correspon al personatge públic posterior al *Manifest comunista*, que ha deixat enrera la filosofia i s'interessa específicament per qüestions econòmiques i per analitzar les lleis estructurals del mode de producció capitalista.

Aquesta distinció va ser central en l'obra del marxista francès **Althusser** i la seva escola (anys 1970) que negaven radicalment l'humanisme de Marx. Per a Althusser, Marx era un teòric de la ciència i es negava –en conseqüència– que l'humanisme tingués cap paper en la seva obra. Althusser defensava que la ciència no té ni pot tenir mai cap mena de relació amb l'ètica i presentava directament Marx com un científic social. Les estructures socials que existeixen objectivament no tenen, segons aquesta lectura, cap mena de relació amb la voluntat humana. Marx hauria tingut el mèrit de fer una teoria de la revolució purament objectiva.

El problema és que la posició althusseriana és falsa perquè el marxisme no és una ciència sinó una política. En ciència les idees o la voluntat no compten –o en tot cas, tenen un paper menor. En política –en canvi– és central la qüestió de la voluntat. Ningú no es fa d'un partit polític per raons científiques sinó per un desig (emocional, potser) de canviar el món.

Per a Althusser, les estructures són cegues i ens dominen talment com si visquéssim en una teranyina monstruosa i inabastable. Com la mosca que cau en la teranyina, el destí de l'obrer seria inevitablement el de ser cruspit per forces inabastables, víctima de jocs que el

depassen radicalment i sobre les quals, en realitat, ningú no té cap control. Però aquesta posició és estrictament antimarxista. Per a Marx el protagonista de la història no són unes estructures cegues sinó uns humans dotats d'interessos, de memòria i de tradicions culturals que lluiten en unes circumstàncies concretes. Quan es diu que Marx és un pensador humanista cal tenir present que *no* es vol dir i que es vol dir amb aquesta etiqueta. Hi ha raons tant per a presentar un Marx antihumanista com per a presentar un Marx humanista.

Marx *no* és humanista:

- Perquè no creu en l'individu abstracte ni en el "gran home" (o líder) que ha de salvar la societat. El protagonista de la història no és l'individu aïllat sinó les classes socials com a força transformadora.
- Perquè no creu tampoc que els sentiments o les emocions tinguin un paper protagonista en la història. És la raó humana –i els interessos econòmics i socials– els que ens impulsen a obrar.

Però Marx és clarament un humanista:

- Perquè considera que l'alliberament de l'home (la revolució) no és un problema d'estructures abstractes sinó de polítiques concretes.
- Perquè assumeix que la tècnica és una obra humana. L'home marxista no prové de la natura sinó que la transforma mitjançant el treball. Treballar és el que primàriament ens humanitza.
- Perquè situa la política pel davant de l'economia. L'home no és un ninot de la història sinó el protagonista social.

L'humanisme de Marx consisteix en la creença que l'home oprimat pot -i ha de- trobar en el coneixement objectiu de les raons de la seva opressió, una força revolucionària i transformadora que el porti a una vida més humana. Per a Marx la història del capitalisme és la de la misèria per a una immensa majoria de la població. El treball s'ha convertit en un turment i una maledicció per a la majoria, al servei de la comoditat d'una minoria. Per a Marx l'humanisme està estrictament vinculat a la primacia del treball. El treball constitueix l'home i alliberar-nos del treball pesat, anginosos i inhumà és la condició per a una vida humana digna.

No és inevitable que el treball sigui una expressió de la misèria humana (una "alienació") Per això l'humanisme de Marx està vinculat al socialisme: només un home social pot ser un home lliure. Només traient-nos de sobre un capitalisme de pura explotació podrem recuperar (o descobrir) l'home.

XII. El problema de l'ateisme en Marx.

El tema del materialisme i l'ateisme de Marx té una gran importància avui a Sud Amèrica perquè molts cristians, partidaris de la "teologia de l'alliberament" lluiten juntament amb marxistes en diversos fronts polítics o, fins i tot, en guerrilles. I també perquè és relativament senzill mostrar que el marxisme-leninisme actuava al segle passat més com una fe religiosa que com una anàlisi objectiva de la realitat. Per això plantejar-se la qüestió de l'ateisme té una importància gran si es vol capir la posteritat del marxisme. Sovint es parla de l'ateisme de Marx com si aquest fos un tema unívoc. Sembla que Marx hagués estat "sempre" materialista i ateu, com una roca, sense cap evolució en el seu concepte de religió.

De fet, la seva estructura familiar li havia donat una base que el portava de dret a l'ateisme. Marx era jueu però antisemita. El seu pare s'havia convertit al protestantisme per pures raons econòmiques. Senzillament volia aconseguir millors condicions de vida per als seus fills. Batejar-se era com "comprar el bitllet d'entrada" a una civilització racionalista i il·lustrada. Mentre la sinagoga representava per a Marx l'obscurantisme (la tradició, el món tancat...) batejar-se li ofería la possibilitat de gaudir de la modernitat i dels beneficis de l'Estat alemany. No hi ha cap signe de pietat en el seu món infantil, ni tampoc en el de la qui després seria la seva dona Jenny von Westphalen. Se sap que també el sogre de Marx era un anticlerical i un lector de Voltaire. Per tant, Marx no viu la religió d'una manera angoixada (com la visqué, per exemple, Nietzsche). El fet religiós mai no li produí cap crisi intel·lectual o psicològica. Per a Marx la religió és un fet social, que té una lectura política o econòmica, però no és de cap manera un problema íntim o de consciència. En els seus textos no sembla que estigui familiaritzat ni amb la tradició luterana, ni amb la predicació religiosa, ni tan sols amb les fonts bíbliques. Res a veure amb un Nietzsche que tenia al seu darrera un munt de generacions de pastors protestants.

Marx ni tan sols no és anticlerical, perquè mai no va tenir cap relació seriosa amb cap clergat. La seva crítica a la religió no fa referència a l'organització "administrativa" de la fe. Mai no planteja el seu ateisme com un combat "anti" res, sinó a favor de l'home. No és l'ateu qui ha de demostrar que Déu no existeix. En tot cas, serà el creient qui haurà de provar que la seva esperança de redempció ultraterrena no és incompatible amb la justícia social i amb la felicitat dels homes a la terra. En aquest sentit, Marx mai no va canviar les seves conviccions més profundes. La religió ha de ser jutjada per les seves conseqüències com una forma de comprensió (falsa) de la realitat.

Però si s'observen el seus textos es pot copsar una petita evolució en la crítica religiosa que fa Marx. Un autor gens sospitós de marxista, Octavi Fullat, distingeix al llibre *Marx y la religión* (1974, p. 176-177) tres etapes de la crítica religiosa marxiana:

1. *Ateisme crític* (1835-1841): *considera que la religió és irracional*. Marx és llavors un lector de Hegel que identifica la religió com una forma parcial i incompleta de comprensió del món. La religió és quelcom absurd i mancat de sentit. La Raó s'identifica hegelianament amb l'objectivitat i assoleix la seva perfecció amb la construcció de l'Estat (prussià). En canvi, la religió és unilateral, mancada de sentit. Així l'Estat és l'element objectiu i racional, mentre que la religió pertany a la pura subjectivitat. Però la lectura de Feuerbach li va fer canviar aquesta perspectiva.
2. *Ateisme humanista* (1842-1844): *considera que la religió és alienant*. En la lectura de Feuerbach, Marx troba una crítica radical de la religió. Així com abans li semblava "mancada de sentit" ara descobreix que malgrat que sigui falsa

consciència té una significació. *La religió és l'expressió del dolor i la misèria de la criatura humana*. La religió vol dir coses: vol dir la por i la petitesa de l'home. Però, a més, la religió és la sublimació de l'home (per a Feuerbach, Déu és allò que l'home voldria ser però no és). Si l'home fos feliç i creatiu, la religió sobraria. El mateix fet que hi hagi necessitat de consol religiós és una mostra de la migradesa de l'home. Però Marx acabà trencant amb Feuerbach i quan l'any 1845 escriu les *Tesis sobre Feuerbach* ja el veu només com un teòric. Per a Marx en aquell moment la filosofia s'ha tornat insuficient i cal passar a l'acció política.

3. *Ateisme ideològic* (1845-1883): *considera que la religió és ideologia*. Per a Marx ara la veritat està en la ciència. La religió li sembla una forma d'emascament de la veritat científica que es troba a l'abast en l'economia. Podem fer una descripció del món en termes objectius mostrant com actuen els mecanismes de la producció i el plusvalor. Els déus són productes socials en què *realment* la burgesia no creu. El burgès realment només creu en els seus beneficis i la religió és una coartada; "falsa consciència" o "consciència interessada". No hi ha cap misteri en la religió, de la mateixa manera que no hi ha cap misteri en l'economia. Es tracta senzillament de formes d'exploació. Per això el socialisme ha de ser necessàriament ateu, en la mesura que ha de destruir les ficcions ideològiques i instaurar una comprensió científica i objectiva de la realitat.

Així, Marx no es limita a la crítica de la religió com a alienació, sinó que cobreix al llarg de la seva vida un itinerari que va de considerar la religió com a quelcom incomprensible a considerar-la fins i tot "massa comprensible". Per al Marx del *Capital* la religió és una conseqüència d'un pressupost social. Com escriu en aquesta obra: *el reflex religiós del món real només podrà desaparèixer quan les condicions de la vida laboral pràctica de l'home ofereixin permanentment unes relacions transparents i racionals dels homes entre sí i amb la natura*. Dit d'una altra forma per al Marx adult la religió desapareixerà com una andròmina quan ja no sigui necessària perquè l'home ja tindrà en aquesta vida el que cerca feturós en l'altra.

Estrictament Marx no comprèn com en el cristianisme poden reconciliar-se opressors i oprimits, obrers i banquers. Mentre al món hi ha misèria i dolor, la religió i la idea cristiana de l'amor universal se li apareixen com una alienació, perquè en paraules del marxista André Gorz: *no ha arribat encara el temps de l'amor universal*.

A més, la religió atempta contra la autonomia humana. Des de Kant, l'home és un fi en si mateix, mentre que el pensament religiós considera els humans com a pecadors —és a dir, éssers mancats. L'home religiós és heterònom (o més estrictament teònom, és a dir, no es dona a si mateix la pròpia llei, sinó que se subordina a una suposada voluntat divina). La religió busca en el "més enllà" el que cal buscar aquí en les relacions econòmiques i en la lluita política.

Hi ha dues frases molt conegudes de Marx sobre la religió. Per una banda la considera: *el clam de dolor de l'animal ferit*. Quan l'home no comprèn què li passa, quan el món se li torna absurd (davant la mort, el patiment, l'absurd) l'home "necessita" feuerbachiant un déu. Tant li fa que déu no existeixi, la religió és expressió d'una manca que l'home no pot amagar. Una altra frase, més popular però menys interessant filosòficament és la que afirma que *la religió és l'opi del poble*. Històricament parlant aquesta frase és una falsedat històrica. Hi ha hagut moviments religiosos que eren cap "droga" sinó l'expressió de

profundes necessitats populars i formes d'alliberament. És el cas del catarisme medieval, de molts moviments mil·lenaristes i de ben diverses branques de la reforma protestant. Quan Marx diu que la religió és l'opi del poble vol dir que ofereix un consol sentimental en comptes d'una sortida a la situació d'opressió. Per a un marxista clàssic el cristianisme seria com a molt una forma ingènua d'autoengany.

XIII. Marx i Bakunin: un debat.

Un dels debats centrals en el moviment obrer del segle XIX és el que enfrontà Marx i Bakunin, com a principal impulsor de les teories anarquistes. Marxisme i anarquisme han estat, per així dir-ho, els dos corrents centrals del pensament obrer dels segles XIX –finals- i XX.

A diferència del marxisme; que és una teoria més o menys coherent però sortida d'una única font i amb una tradició cultural central, *l'anarquisme no és tant una teoria com una actitud* davant la vida que va des de l'individualisme radical (Max Stirner) al sindicalisme d'acció directa (Malatesta) passant per Prudhom o Bakunin, més teòrics. El punt central de l'anarquisme és la reivindicació de la llibertat no només com a principi teòric sinó com a model organitzatiu. L'anarquisme considera que tot poder (en grec: *arkhé*) és sempre limitatiu de l'espontaneïtat humana i –en conseqüència és una limitació de la llibertat. Per això l'anarquisme s'articula segons el model *confederal*, també anomenat de *grups d'afinitat*.

Mentre Marx i Lenin volen organitzar partits obrers potents i centralitzats, Bakunin i Kropotkin pensen que un partit obrer té el perill d'esdevenir –a la llarga- una nova font d'opressió per a la classe obrera quan els dirigents actuen al marge de les bases i són partidaris dels sindicats com a forma d'autoorganització obrera autònoma. El concepte d'autonomia és central en el moviment llibertari, en el sentit que es busca que sigui la classe oprimida la que, directament i sense intermediaris, expressi els seus interessos transformadors. Autonomia significa també que els oprimits no han de vincular-se a cap dels models polítics i econòmics opressors. Per això els anarquistes no voten a les eleccions, ni estrictament no formen partits polítics en la mesura que els consideren instruments del sistema per silenciar i integrar els oprimits, a còpia de petites reformes i convertint-los en una "minoria crítica". Un anarquista –a diferència d'un marxista- creu que no es pot esperar res de cap política, ni tant sols de la política d'esquerres, perquè tota política és, estructuralment, opressió. L'anarquisme propugna anar a buscar la persona com a individu autoconscient, capaç d'autogovernar-se amb autonomia. En aquest sentit és un liberalisme extrem que esdevé "llibertarisme". Com deia el cap anarquista Durruti es vol: *construir quelcom nou sobre la terra*.

Marx i Bakunin van prendre postures ben diverses sobre tres grans debats de filosofia política que, en certa manera, han restat oberts.

1. *Debat sobre el poder*: Sobre el poder Marx propugna que la classe obrera l'ha de prendre –si cal violentament per un acte revolucionari- i exercir-lo a través de la dictadura del proletariat. En canvi per a Bakunin tot poder –i particularment el

poder estatal- és sempre una forma d'opressió, contrari a la llibertat dels individus. El poder és suspecte, ha de ser sempre limitat (a través de comitès i de controls assemblearis i de tota mena) i, en última instància sempre resulta moralment pervers.

2. *Debat sobre la naturalesa humana*: Marx considera l'home no com un individu particular sinó com a membre d'una organització col·lectiva. El subjecte de la història és la classe social. L'home no li interessa com a individu aïllat sinó com a membre d'una classe proletària. En canvi Bakunin, influït per Rousseau i les utopies, posa l'accent sobre l'individu com a persona. L'home, finalment, és bo per naturalesa tot i que la societat el perverteixi.
3. *Debat sobre ciència i voluntat*: Marx pensa que la transformació social està regida per lleis objectives. En definitiva hi ha quelcom com ara una "ciència" de la revolució. Si coneixem les estructures econòmiques i socials (tasca que pretén fer a *El Capital*) aconseguirem transformar-les. Canviar una societat no depèn del desig subjectiu sinó d'un seguit de condicions històriques, econòmiques i polítiques. Per a Bakunin la transformació de la societat és obra de la subjectivitat, moguda per la voluntat. En definitiva el revolucionari no depèn de les condicions externes sinó que les crea.

A partir de la segona meitat del segle XX, en la pràctica, es van fer algunes síntesis sempre minoritàries de Marx i Bakunin, incorporant al marxisme el concepte anarquista d'acció directa. (Karl Korsh, Andreas Baader, Guy Debord, Puig Antich). Potser on millor ha funcionat l'intent de superar aquesta contradicció entre Marx i Bakunin ha estat en l'àmbit de l'ecologia política.

XIV. Marx i la socialdemocràcia: un debat.

La teoria marxista correspon estrictament a la generació del 1848, és a dir, a les últimes revolucions de l'onada que s'havia encetat amb la revolució francesa del 1789. Però la segona meitat del segle XIX fou una època de gran acumulació de capitals i el socialisme no es desenvolupà segons l'esquema que havien imaginat Marx i Engels. Per a Marx i Engels la societat capitalista portaria a un creixement cada cop més gran de la *pauperització* (és a dir, augment de la misèria de la classe obrera) que seria un impuls per a la revolució. Però, en realitat, el capitalisme lluny d'esfondrar els obrers en la misèria necessitava convertir-los en consumidors. La gran indústria no tenia sentit si no provocava alhora un gran consum capaç d'absorbir la producció, és a dir, calia augmentar salaris i augmentar també les necessitats dels treballadors per aconseguir convertir-los no només en productors sinó també en clients.

A més la gran indústria necessitava també grans capitals i cada cop més els estalvis dels petits inversors (obriers, petits burgesos) van anar a parar a la Borsa a la recerca de millors rendiments. Avui hi ha milions d'obriers arreu que tenen els seus estalvis en accions i es dona molt fàcilment el cas del treballador que es també petit propietari d'un paquet d'accions de la seva empresa. La línia que suposadament diferenciava el burgès del proletari fa més de cent anys que es va esberlar. L'augment relatiu del benestar de la classe obrera industrial va portar els líders de la socialdemocràcia a abandonar des de principis del

segle XX cada cop més la via insurreccional i revolucionària, per intentar aconseguir una suma de petites millores parcials a través del parlamentarisme. Les reformes pactades lentament anaren substituint el somni del "gran dia" revolucionari. La socialdemocràcia feu una opció per l'eficàcia. En última instància, la socialdemocràcia proposava passar de la revolució a la reforma permanent sense qüestionar la propietat privada dels mitjans de producció ni la democràcia burgesa, conquerint cada cop més drets per als obrers.

La posició socialdemòcrata també anomenada *revisionisme marxista* o *austromarxisme* (perquè fou teoritzada bàsicament a Àustria) fou defensada bàsicament per Eduard Bernstein (1850-1932), tot i que a les darreries de la seva vida, també Engels, el company de Marx, va intuir que les condicions de la lluita política havien canviat. Per a Bernstein el socialisme és la conseqüència mateixa de l'extensió de la democràcia a tots els àmbits de la vida. Si la classe obrera és la majoria de la societat, el que cal fer és utilitzar la via parlamentària per tal d'anar aconseguint petites millores que seran més profitoses que no pas una via insurreccional de resultats incerts.

Bernstein és antihegelià. A diferència de Marx creu que la història no és l'expressió de cap dialèctica. La història està constituïda per fets que són exactament accidentals i que podrien haver ocorregut d'una manera diferent a com van succeir. A més la història per a Bernstein no té un final –el que per a Marx era la revolució i el comunisme. Com diu en el seu llibre *La lluita de la socialdemocràcia*:

Per a mi té molt poc sentit allò que habitualment es coneix com a "objectiu del socialisme". Segui el que sigui no significa res per a mi i, en canvi, el moviment ho és tot. I per moviment entenc tant el general de la societat, és a dir, el progrés social, com la mobilització política i econòmica i l'organització que ens ha de menar a l'esmentat progrés.

Bernstein, en definitiva, considera que la teoria marxiana del final de la història en el comunisme és poc més que un conte de fades perquè si la ciència i la tecnologia progressen, la societat i els seus conflictes no podran aturar-se en una suposada Arcàdia feliç. A més, Bernstein considera que el socialisme ha d'inspirar-se en la teoria kantiana de l'imperatiu categòric i no en la dialèctica hegeliana. Kant havia definit el segon imperatiu categòric proposant que calia obrar de tal manera que hom considerés la humanitat sempre com una finalitat i mai com un mitjà. El socialisme seria, així, la millor manera de considerar els humans com a finalitats i no com a eines o instruments.

Els trets principals de la socialdemocràcia són quatre:

1. *Rebuig del materialisme històric* que és incapaç d'interpretar els canvis sociològics originats pel capitalisme que, per contra, altres teories com l'econometria poden explicar millor. Marx fou, en definitiva, un pessimista que ignorava les tècniques estadístiques bàsiques i que se situà més en el nivell de la predicació moral que no pas en el de la ciència econòmica. Gairebé totes les profecies econòmiques de Marx havien fracassat ja l'any 1900.
2. *Refús del materialisme dialèctic* perquè, en ser un producte del hegelianisme, té una concepció de la història excessivament romàntica. En canvi, assumeix l'imperatiu categòric kantianista com a guia de l'acció moral i el positivisme com a mètode.

3. *Renúncia a la teoria de la revolució* que hom substitueix per un reformisme constant que ha d'abolir a poc a poc les injustícies a través d'una política de pactes que dóna una importància central als sindicats. L'important és la transformació de la societat i no pas la revolució violenta.
4. *Abandonament de la teoria de la democràcia com a instrument*, substituïda per la democràcia com a finalitat. El socialisme com a teoria de la igualtat ha de ser una extensió de la idea democràtica.

La socialdemocràcia derivà en l'exigència d'un *estat del benestar* (producte d'un pacte entre la burgesia i la classe obrera) que significà l'extensió de l'Estat en l'economia però que serví, alhora, per aturar l'extensió de la revolució comunista propugnada per Lenin.

Vocabulari

Alienació: Fet de trobar-se aïllat o separat del món. Situació de l'obrer que no és considerat com una persona sinó com un instrument. Aquesta situació es trameta a tot el conjunt de relacions socials. Així hi ha homes alienats, entreteniments alienats, idees alienades... L'alienació s'expressa al treball però també en les relacions socials, en la vida quotidiana i en la religió; implica també la fascinació que l'obrer sent per les vides suposadament felices i plenes dels rics, que gaudeixen del que ell mai no podrà tenir. Per a escapar de l'alienació cal la consciència de classe.

Antítesi: Contradicció. La classe obrera és l'antítesi de la burgesia; per això la lluita és inevitable.

Capital: Béns productius i diners que permeten al propietari comprar la força de treball dels obrers. El capital es reproduïx mitjançant la plusvàlua.

Ciència: Saber segur i ben fonamentat. Marx creia erròniament que la història és una ciència.

Classe social: Grup humà unit per interessos materials o per la seva situació objectiva davant el treball. En cada mode de producció hi ha sempre com a mínim dues classes socials (explotadors i explotats) que s'enfronten.

Comunisme: Fase històrica en què suposadament hauran desaparegut totes les diferències de classe i, per tant, tothom serà lliure i igual, sense opressors ni oprimits. Marx el considera com un horitzó històric –és a dir, es veu al fons però mai no s'hi arriba, en la mesura que sempre hi haurà contradiccions. El concepte de "societat comunista" finalment té un caire teològic: és una mena d'equivalent marxista al cel dels cristians.

Consciència de classe: Concepte del món comú a un grup social. El proletariat ha d'adoptar una consciència de classe pròpia separada de la burgesia. La consciència de classe implica la lluita contra l'alienació i s'expressa en l'acció política.

Determinisme: Característica del materialisme. Una teoria de la societat de caire marxista ha d'assumir que l'economia determina "en última instància" el conjunt de les relacions socials.

Dialèctica: Superació de contraris. Filosofia originada en Heràclit ("tot canvia") i revaloritzada per Hegel. Per a Marx la història és expressió de la dialèctica.

Dictadura del proletariat: Fase transitòria per la qual cal passar abans d'arribar al comunisme. És el període en què la classe obrera haurà d'adaptar les lleis i la societat als seus propis interessos, si cal a través de l'ús de la força. Gramsci en deia "democràcia de la majoria".

Historicisme: Teoria segons la qual la història té un sentit intern de caire global. El marxisme creia erròniament haver descobert les lleis internes de la història a partir de la lluita de classes.

Ideologia: Falsa consciència, manera d'entendre el món basada en idees subjectives i no científiques. Les ideologies –entre elles la religió– actuen segons Marx com a formes de mala consciència i de consolació al servei de la classe dominant.

Infraestructura: Base econòmica material d'una societat. Determina la superestructura o ideologia.

Materialisme històric: Teoria social de Marx, que expressa les lleis de la història i de la societat. La història es fonamenta en la lluita de classes.

Mode de producció: Forma d'organitzar la societat i el treball en un moment històric concret. Estableix relacions de producció. En tot mode de producció hi ha sempre opressors i oprimits.

Materialisme dialèctic: Teoria global –o "filosofia"– que explica l'estructura de la realitat a partir del canvi dialèctic entès com a llei interna de la matèria. Per a Marx significa: "posar a Hegel sobre els seus peus", és a dir, donar la volta a una dialèctica subjectiva i idealista.

Relacions de producció: Interacció entre els homes que intervenen en el procés de treball.

Socialisme utòpic: Segons Engels, són utòpiques totes les teories socialistes que expliquen com serà la societat futura però no expliquen com s'hi arriba. El socialisme utòpic té un caire bàsicament moral. Per oposició, Marx i Engels volen fer un socialisme científic, és a dir, basat en l'estudi de l'estructura econòmica del capitalisme.

Societat sense classes: Comunisme.